

РОЛЯТА НА ПОПУЛИЗМА В СЪВРЕМЕННОТО ПОЛИТИЧЕСКО УСТРОЙСТВО НА ЛАТИНСКА АМЕРИКА

Теодора Недкова¹

УВОД

Анализирането на политическите явления е тясно-свързано с усилията да се идентифицират основните фактори на влияние, които определят оформянето на политическата материя. Изхождайки от предпоставката, че политиката търси решение на проблемите със средствата на държавното управление на фона на изключително силна комплексност на регулативната материя, тя се определя преди всичко от рамковите условия в отделните области. Политическият анализ неизбежно избира за своя изходна точка определянето на факторите на влияние в самите конкретни отделни сфери. Той се стреми да обобщи цялата гама и различия от детерминанти, като например структурните дадености, спецификата на протичането на процесите, елементите на политическата култура, интересите и убежденията на отделните актьори, икономическите фактори и други. За оценяването на значимостта на политиката и нейната тежест, се използват множество различни теоретични концепции.

Такова политическо явление, което е обект на различни тълкувания е „популизъмът“. Той е иманентно присъщ на всички политически системи поради факта, че много често защитава традицията, опирайки се на утвърдени в историята на съответната страна семейни и национални ценности.

През последните години много често понятието „популизъм“ се свързва традиционно с латиноамериканската политическа реалност. В този специфичен географски регион то има своите корени в стремежа да се национализират природните ресурси, намалявайки зависимостта от западните страни и от световните финансови институции, породена от висока външна задлъжнялост; в опитите за новаторски социални реформи с претенции за справедливо разпределение на богатата; в изключително силната роля, която играят военните в държавната политика и др.

Настоящата работа е породена от актуалността на темата за популизма като особен политически управленски модел, който далеч не се свежда само до латино-американския континент, а е често-срещано явление в т.нар. западни демокрация, включително и в Европа. Разпространеността на явлението поражда въпросът дали следва да говорим за популизъм, или е по-логично да говорим за популизми – всеки от които протича в особения контекст на конкретната социална, икономическа, политическа и културна реалност в отделните страни.

Цел на настоящата работа са да потърси, кои са тези специфични реалности, които правят възможно възникването и възпроизвеждането на популизма в Латинска Америка. Друга цел е да се установи доколко специфичните характерни черти на популизма на континента зависят от историко-политическото развитие в отделните страни и от личността на политическите им лидери. Освен това е необходимо да се намерят сходствата и различията между популизма и други политически идеологии като патриотизма и национализма.

Използваният подход за постигането на тези цели ще бъде интердисциплинарният научен метод, който ще „черпи“ инструментариума за своя анализ както от историческата наука, така и от политологията. Той ще спомогне за по-цялостното разбиране на явлението „популизъм“ и проблематиката, свързана с него.

Периодът, който обхваща изследването е от първата поява на популистки партии през втората половина на XIX-ти век в САЩ и Русия, до наши дни.

---

¹ Бакалавър завършил програмата Политически науки на НБУ.

ГЛАВА 1: ТЕОРИИ ЗА ПОПУЛИЗМА

1.1 Икономически и аграрен популизъм

Понятието "популизъм" произлиза от латинската дума "populis", което на свой ред означава "народ". Именно в тази категория се корени и смисълът на понятието. Той означава една насоченост към народа, към широките маси, изявяваща форма на несъгласие и неприемане на официална власт и институция, с призива за пряко участие на същите тези маси във властта. Освен това популизмът означава и стремеж да се спечели бърза подкрепа от страна на народа, която чрез безкритичното си отношение да спомогне за реализиране целите на популиста. За тези цели се създава и една илюзия за бързо и окончателно решаване на проблемите на общността.

За съществуването на ранни форми на популизъм може да се говори още в Древна Гърция, когато има много проявления на политическа демагогия, популизмът като явление бележи началото си през втората половина на XIX-ти век, когато идва като отговор на негативните последици от настъпилите модернизационни процеси и индустриализацията, фокусирали се в най-голяма степен върху селското население и по-слабо развитите икономически райони. Терминът "популизъм" възниква в САЩ около 1890 г. По това време популисти биват наричани поддръжниците на Народната партия, която се бори за правата на обеднените фермери и произлизащите от тяхната среда наемни работници в западните и южните щати. Тъй като цената на зърното – основния техен продукт, е близо три пъти по-ниска в сравнение с цената му през 1867 г., вследствие бурното развитие на капиталистическите икономически отношения, избухва широко недоволство. Народната партия отхвърля капиталистите от финансовия сектор, смятайки ги за главни виновници, и изисква правителството да предприеме мерки в защита на дребните производители. Тези социални протести, обаче, бързо утихват след загубата на президентските избори през 1896 г. от "популисткия" кандидат Уилям Брайън, което води до разпадане на Народната партия.

Руският вариант на популизма има различен смисъл и се корени в понятието „народничество“. Това е идеология, създадена от радикално настроени интелегенти от дворянски или дребнобуржоазен произход, които идеализират обикновения народ, и му приписват всички висши добродетели. Те радуват за постояването на ново социалистическо общество, основано върху селската община, много от чиито традиции се пазят в руското село. Идеите на руското народничество се разпространяват в политическата, обществената мисъл, и литературата, а донякъде и в изобразителните изкуства сред интелектуалните кръгове в Източна Европа. Това води до една наивистична, носталгична идеализация на живота в селската община, примесена с идейните влияния на социализма и марксизма. Появяват се различни варианти на народнически партии и идеологии в Източна Европа в края на XIX-ти и началото на XX-ти век, основани на колективна, общинска собственост върху земята и другите средства за производство или върху система от множество дребни частни производители, които са равнопоставени помежду си, тъй като наличието на строга обществена йерархия се смята за нежелано като признак на подтисничество.

За целите на теоретичното изследване могат да се открият две исторически форми на проявление на популизма: икономически (аграрен) и политически². Икономическият се проявява при сблъсъка на дребното производство с индустриализацията, при свиване на производството или рецесия. Чувствителността към популистки нагласи се проявява много силно в ситуации на преход от планова към пазарна икономика (подобни на тези в края на 80-те и началото на 90-те години на миналия век в Югоизточна Европа). Постулатите на икономическия популизъм се обуславят от желанието за намиране на среден вариант между безкомпромисен капитализъм и бюрократичен социализъм. Важни стъпки при него са държавното подпомагане на дребния бизнес или коопериране на производителите по места, съпътствани много често от егалитаристки нагласи. Икономическият популизъм е манипулиран със стопанските развития и очаквания на обществото.

Политическият популизъм, от своя страна, възниква в периоди на политическа нестабилност, резултат от икономическа криза или реформи с негативен социален ефект. Много често политиките използват популистка реторика по време на своите предизборни кампании. Политическият популизъм е своеобразна форма на тази реторика. Той предлага крайни форми на демокрация, чрез които се осъществява директен контакт с народните маси.

---

² Иванова, Е. Популизъм и легитимност. В: сп. Политически изследвания, кн. 2, 1994, с. 141

Чрез обещания за икономическа стабилност се търси широка популярност, при които преобладава емоцията, за сметка на разума.

Миналият, ХХ-ти век, признат за най-кървавия в историята на човечеството, бележи и разцвет на различни популистки проекти: болшевизъм в Русия, фашизъм в Италия, нацизъм в Германия, франкизъм в Испания. Популизмат през този период не е явление само в Европа. В Азия се осъществяват грандиозни проекти: военният режим в Япония до 1945 г., маоизмът в Китай, режимите в Северна Корея, Северен Виетнам и Камбоджа. Поради по-големите човешки ресурси на Азия, популистките режими там са дори по-опасни от европейските, значително задминавайки ги по броя на жертвите. В Латинска Америка също се осъществяват големи популистки проекти като перонизмът в Аржентина, режимът на Кастро в Куба и този на Чавес във Венецуела. Неимоверно ХХ-ти век ще се окаже златен за възхода и падението на най-различни популизми. Негови разновидности могат да се открият и в най-новата история на България.

1.2 Теорията на Кас Муде

Популярна теория за популизма е тази на германския политолог Кас Муде. Според нея това е идеология, която разделя обществото на две вътрешно-хомогенни и противостоящи си групи – „чистия народ“ и „корумпирания елит“. В този смисъл популизмът има две противоположности: елитизмът, според когото политиката олицетворява вижданията на един морален елит; и плурализмът, според когото обществото не е хомогенна структура, която може да бъде управлявана едностранно. Според автора, в съвременния свят:

„Опасността идва от крайните форми на популизъм, а не толкова от самата идеология. Опасността се крие в идеята, че елитът като цяло е единен и корумпиран, а народът е единен и чист. Подобен възглед обаче уронва устоите на либералната демокрация, и най-вече плурализма. Тези хора отричат възможността за съществуването на различни мнения, като създават мита, че има един-единствен и верен отговор за всичко. А това е изключително опасно за обществата, защото в тях съжителстват множество малцинства.“³

1.3 Популизъм и масовост

Друго схващане за популизма е като тактически ход, външно изразно средство или поведение, като политически похват имаш за цел да спечели аудиторията. Особено в медиите или парламента, това е обичайно название и етикет за типове поведения, зад които се крие някакво лицемерие или лукавост². От тази гледна точка популизмът напуска границите на политическото и се разпростира във всички сфери на живота – дори и в междуличностните отношения. Той се стреми да преведе посланията на своя носител на езика на аудиторията, към която са отправени, като в никакъв случай не бива да противоречи на общосподелените ценности на нейните членове, а да им придава универсално значение.

Това показва тясната връзка между този политически похват и масовостта, която е задължително условие за легитимирането му. Мобилизацията на милиони хора с относително ниско културно, образователно, светогледно равнище около една съвсем нова идеологическа идентичност служи, от една страна, като фактор, легитимиращ силната концентрация на властта в държавата, а от друга страна - като инструмент за използване активността на тези милиони хора за ускоряване на социалното развитие и осъществяване на модернизация. Това е невъзможно без противник, без враг, ставащ отправна точка за създаване на нова и силна идентичност, която е абсолютно необходима при разпада на старите до-модерни, селски идентичности в условията на модернизация.

Именно модернизационните процеси са фокус на едно такова разбиране за популизма, което се корени в социалната промяна. Ван Ниекерк пише:

“Забележителното при популизма е че, без да се причислява към някоя от силите, контролиращи съответната среда, търси начин да намери синтез между фундаменталните ценности на традиционната култура и необходимостта от модернизация. Той е способен да направи това по различни начини, което вече отбелязахме относно случая с Латинска Америка. Докато революционните и реакционните сили са опозиция на съществуващата политическа система и се опитват да я заменят с друга, популизмът е вид отговор, който произтича от

---

³ <http://www.dnevnik.bg>

съществуващата система и се стреми да я предпази от промяна „отвътре“. За това, понякога, популизъмът се разглежда като нео-традиционализъм. Конфликтът между традицията и модернизацията има, разбира се, много измерения. В този контекст, той е често срещан в поляризацията между селските и градските комплекси. Там, където този контраст е голям и не е изместен на заден план от други конфликти между социалните групи или под-системи, е налице източник, който отново и отново ще поражда популистки движения.

1.4 Популизъм и харизма

Изключително важно условие за успеха на популисткия тип политика, независимо от какъв вид е тя, представлява наличието на харизматичен лидер, макар че това предварително условие е задължително за изборния успех на всяка политика, не само на популистката. В основата на тази теория заляга връзката между харизматичната личност и аудиторията, сред която се опитва да провежда

своята политика. Носител на тази харизма най-често е лидерът на съответната политическа сила.⁴ Той не е само човек, който има интензивно и силно тежко медийно присъствие, но и притежава определен популистки фундамент. Големите популистки лидери в историята на Европа от ХХ-ти използват този фундамент в своята политика независимо от това, в каква посока е насочена. Освен това популистките лидери имат силно развит усет за митологичното, за трансцедентното, за религиозното.

Харизмата като теоретичен проблем е застъпена много подробно от Макс Вебер в неговата книга „Социологията на господството. Социология на религията“. Харизматичната теория на немския учен разграничава два типа организации: тези основани на бюрократични правила, и тези, които той нарича харизматични организации (каквито са популистките партии).

„В противоположност на всеки вид бюрократична организация на службите, харизматичната организация не познава твърда форма и регулирана процедура за назначаване и смяна, нито „кариера“ и „повишение“, нито „заплата“, нито редовно професионално обучение на носителя на харизмата или на неговите помощници, нито контролни или апелационни инстанции, не са и определени местни административни райони или деловодни компетенции, нито накрая съществуват независими от личностите и траенето на тяхната чисто персонална харизма постоянни институции от вида на бюрократичните учреждения. Харизмата познава само вътрешни определености и граници на самата себе си. Носителят на харизмата поема подходяща за него задача и изисква подчинение и следване по силата на своята мисия. Дали ще ги получи, решава успехът. Ако онези, при които той се чувства изпратен, не признаят неговата мисия (*Sendung*), то претенцията му се разрушава. Ако я признаят, той е техен господар, докато съумява чрез потвърждаване (*Bewährung*) да задържи признанието им.“⁵

1.5 Теорията на Джон Лукач

Според Джон Лукач, популизъмът е неотделим от мита за народа, което го отличава от старомодния патриотизъм и в този смисъл той е народностен. Според него има тясна връзка между популизма и национализма, обединяващото звено между които е ксенофобията и отричането на това, което е чуждо, на представителите на други общности и нации. Лукач съсредоточава своите наблюдения върху западните общества, и главно върху американското. Според него, американската демократична система е станала уязвима именно поради факта, че се намира в постоянно състояние на популизъм. Тази деградация може да се види в изместването на общественото мнение от различни народностни популистки нагласи и сантименти, с подмяната на науката и историята от пропагандата и забавленията. За да се укрепи обществената структура, този популизъм неизбежно се съюзява с национализма и милитаризма. Лукач заклеймява преминаването на либералната демокрация в популизъм и народностен национализъм не само поради управлението на Джордж Буш, а и заради смесените бракове, телевизията, актуалния през последните десетилетия феминизъм, безграничната толерантност на американското общество и др.

⁴ www.politiki.bg

⁵ Вебер, М. Социология на господството. Социология на религията. С., 1992, с. 252

Лукач смята, че и популизъмът, и прогресизъмът се борят за все по-голямо разпространение на демокрацията. Те са обединени от вярата, че пречка за истинската демокрация са ограничаващите механизми на паричните интереси, корумпираните капиталисти и политици и др. Това, което ги разграничава, обаче, са чисто човешките им характеристики и произход. В „Демокрация и популизъм“ Лукач пише:

“В Съединените щати прогресистите, започнали да се появяват около 1880 г., са мъже и жени, разтревожени от това, което те наричат самодоволен материализъм на управляващата Републиканска партия, състояща се от политици, които прогресистите определят като безнадеждно вулгарни и ретроградни. Тези интелектуалци, социални и политически реформатори (наричани „самозванци“ от своите „консервативни“ републикански опоненти, които пък се определят като „непоколебими партийци“) са често пъти американци от висшите класи, почти винаги протестанти, почти всички от Нова Англия. Те вярват в социалното и политическото планиране, т.е. в пропагандираната от тях реформа на обществото, която трябва да се осъществи отгоре. Популистите идват най-вече от Средния запад и от Юга, те вярват в реформата (в някои случаи и в революцията), инспирирана от нисшите класи. (Не от най-нисшите, защото особено на Юг популистите са решителни противници на социалните и политическите права на чернокожите; на отделни места те са противници и на имиграцията).”⁶

Либерализъмът навлиза в упадък след появата на социализма. Неговите представители, които първоначално са имали резерви към прекомерната демокрация, се превръщат в демократи, а след това и в социалисти, възприемайки идеите за държавна намеса в икономическите процеси, образованието и т.н. Според Лукач, обаче, това е вярно само в известна степен, защото национализъмът, а не социализъмът унищожава привлекателността на либерализма. Либералите губят контрол върху ситуацията не защото не са в достатъчна степен социалисти, а защото не са достатъчно националисти.

Връзката между популизма и национализма е безспорна. В друга своя книга – „Краят на XX век и краят на модерната епоха“, Лукач пише:

„Доколкото действа върху племенните и расовите инстинкти, национализъмът се възприема като дълбоко и атавистично човешка черта. Проблемът обаче не е само в това, че национализъмът често може да бъде антихуманистичен и антихуманен, но и в обстоятелството, че той често изхожда от абстрактното заключение за самата човешка природа. Любовта към собствения народ е естествена, но и категорична; тя е в по-малка степен алтруистична и иманентно човешка, отколкото любовта към собствената земя, която подобно на любовта към семейството е неотделима от традицията. Национализъмът е едновременно користен и егоцентричен, защото човешката любов не е любов към самия себе си, а към ближния”.⁷

Лукач развива теорията си за популизма основно на базата на американската политическа история. За него Съединените щати винаги са били привлечени в по-голяма степен от национализма, отколкото от социализма., като една от разграничителните линии между двете основни партии в американската политика е следната: републиканците винаги са ориентирани повече към национализма, отколкото към социализма, докато при демократите нещата стоят по обратния начин. В най-честия случай популистите са и националисти. Освен това (и това се наблюдава не само в американската история) популизъмът е и националистичен капитализъм. Макар и яростно да се противопоставят на чуждестранните капиталисти, популистите в политиката нямат нищо против националните собственици на огромни капитали.

Във връзка с популизма, Джон Лукач забелязва и една друга, опасна според него тенденция – тиранията на мнозинството. Едно мнозинство не е право по презумпция, само заради това, че е избрано законно. Напротив, то, както всички останали групи от хора, като аристократичното малцинство и т.н., може да бъде право или не. С други думи, неговата представителност не е гаранция за правотата на действията му или за обществената полза от взетите от него решения. Нещо повече -когато мнозинството греши, последиците от това могат да бъдат много тежки и дълготрайни. Общественото мнение и неговата популярност правят значима или не дадена идея и политическа доктрина. Ползите от нея се състоят не в самото й естество, а в това доколко се разпространява в съответното общество.

За разцвета на популистките платформи спомага и отслабеният интерес към парламентаризма и парламентарните практики, които в миналото имат много висок статут сред обществото. Лукач дава пример с това, че все по-често действителната работа се върши

⁶ Лукач, Д. Демокрация и популизъм. С., 2005, с. 57

⁷ Лукач, Д. Краят на XX век и краят на модерната епоха. С., 1994, с. 207

не в парламентарната зала, а в сформираниите комисии. Отслабването на авторитета на парламентарната власт се дължи и на търгуването на парламентарни гласове за прокарването на едни или други закони, което понякога води до сформиранието на абсурдни коалиции и договорки. Постепенното израждане на демокрацията в популизъм се наблюдава и във все по-голямата финансова зависимост и материалистична ориентация на политиците, принудени за тази цел да приемат нормите на общественото мнение, което далеч не се отличава с компетентност и задълбоченост в исканията и действията си.

1.6 Теориите на Шантал Муф и Ернесто Лаклау

Принос в теоретичните концепции за популизма дават и други двама съвременни автори, имащи възможността да разглеждат политическите процеси отвътре поради собственото си участие в различни неправителствени инициативи – Шантал Муф и Ернесто Лаклау. В теориите на двамата автори има някои общи елементи, които открояват популизма от останалите политически направления. Според тях, основна негова характеристика е, че той лесно може да бъде съчетан с други, дори противоречащи си политически доктрини като комунизма, национализма и т.н., което от своя страна обяснява и честото преплитане между леви и десни идеи в правенето на политика. Друга отличителна черта е непрекъснатото морализаторстване на популистките политици, за сметка на предлагането на конкретни решения на проблемите. И двамата автори считат, че този тип правене на политика е не за прокарването на определени идеи, а срещу съществуващи такива, т.е. не срещу партиите по принцип, а само срещу тези, които са парламентарно представени или имат някакъв друг властови ресурс. И двамата автори считат, че съвременният привърженик на популизма е умерен, активен, консервативно-настроен гражданин, който постепенно натрупва недоволство срещу либералната политика, даваща достъп до важни ресурси на чужденци и съмнителни елементи. Интересно в случая е, че той не се стреми към активно участие в политиката, а търси такива лидери да го представляват, които въплъщават идеята му за честност и почтеност. Точно тук се корени и невъзможността да се отговори на популизма с повече демокрация, защото тя може да му даде нов тласък.

В теорията на Шантал Муф има пет основни причини, които водят до актуалността на темата за популизма в съвременния свят. Първата причина е новата роля на медиите, които са зависими от пазара и чието финансиране много често идва от определена политическа сила. Това води до изместване на акцента на техните коментари към крайните и агресивни проявления на политическото – среда за популизма. Втората причина се корени във все по-добрата политическа подготовка на публиката, която вече е по-образована и по-еманципирана и от тази гледна точка има повече претенции към управляващите. На трето място, възраждането на популизма се дължи на липсата на алтернатива на демократичния път на държавно управление. Това означава, че ако преди години демокрациите са сравнявани с тоталитарните режими, при което сравнение ползата винаги е в полза на първите, сега те се сравняват с имажинерни, теоретични модели, които макар и неосъществими на практика имат предимство в съзнанието на индивида. На четвърто място Муф поставя нарастващата роля на харизмата в политиката – нещо, което вече видяхме при Вебер. Ключов за автора е петият тип причини за възраждане на популизма в политиката и това е именно изчезването на политическото. Своеобразният негласен консенсус между партиите в съвременния свят за отказ от говорене за политическото, за нежелание да се влезе в директен сблъсък на идеи между тях, води до минимизиране важността на демокрацията и до превръщането ѝ в бюрократичен архаизъм. Размиването на разграничителните линии между отделните опоненти води до делегитимиране на демократичните институции в държавата. Това привлича различни популистки, анти-системни настроения в политиката, прокламиращи край на настоящия политически модел.

Ернесто Лаклау счита, че популизмът е едно съвсем нормално явление и логиката на неговото функциониране е тази на всяка политическа система. Според него е необходимо обяснение на факта, че има множество различни, и дори противоположни, системи, които попадат под общия знаменател „популизъм”.

„За разлика от теориите, които дефинират явлението като вид мобилизация на вече съществуваща група, Лаклау избира категорията социално искане като основа за формирането на популизма. Популизмът се появява като натрупване на тези искания и все по-явната неспособност на институционалната система да ги абсорбира диференцирано, т.е. изолирано едно от друго. В тази ситуация резултатът е увеличаваща се пропаст между

институционалната система и народа. Следващата фаза е обединението на исканията в стабилна система на обозначаване. Така вече са налице трите условия за възникването на популизма: (1) формирането на вътрешна антагонистична граница, разделяща народа от властта, (2) артикулация на искания, която прави самото възникване на народ възможно, и (3) конструиране на нова обща идентичност.”⁸

1.7 Популизъм в историческа перспектива

Историческият контекст, в който се появяват първите форми на популизъм, е срещата между обществения ред на дребния селски производител, по-високо развитата индустрия и търговия, обикновено капиталистически. Двете представителни за XIX в. форми на популизъм, руското народничество и американските народняшки движения на фермерите от южните щати, показват, че популизъмът не е еднороден и универсален феномен – той изцяло зависи от съответният социално-икономически контекст на страната.

Популизъмът като термин произхожда от американската политическа традиция от края на XIX век. Тогава Популистката партия се опитва да се бори срещу едрия бизнес, митата и за по-демократично представителство. Всички това довежда до антимонополните закони, които насърчават конкуренцията, а не преразпределението. По-късно същата традиция е един от двигателите на движението за граждански права, от нея черпят вдъхновение както либералите, така и консерваторите.

Както вече споменахме, в книгата си „Демокрация и популизъм” Джон Лукач определя неизбежната връзка между национализма и популизма. Развитието на човешкото общество не винаги е предварително детерминирано. Национализмът, бидейки една постегната, концентрирана и конкретна политическа доктрина може да напусне своя не много широк ъгъл, само ако се възползва в пълна степен от средствата на популизма. На първо място, от отрицанието на цялата демократична политическа система - благодарение на реалните ѝ недостатъци (корупция, отдалечаване на политическите елити от проблемите на хората), но и на въображаемите, фиксирани в различните теории за заговори и конспирации. На второ, от способността на съвременните средства за информация - главно електронните, с лекота да лансират образите на новите "герои" и "врагове". И на трето, от превръщането на обективните демографски тенденции в развитите страни със засилване на имиграционния натиск и техните последици в проявата на "сблъсъкът на цивилизациите"⁹.

1.8 Популизъм и национализъм

Ако национализмът може да бъде удържан и управляван в някаква разумна мярка то той може да има значителни ползи за дадено общество, защото притежава градивен потенциал. Въпросът е, че този потенциал може да се превърне в разрушителен, ако не бъде овладян:

„Липсата на баланс в идеологическата рамка на едно общество води до сериозни отклонения в неговото развитие. Особено опасен е етническият национализъм, който е всъстояние да нанесе сериозни травми на обществото, да настрои различни етнически групи една срещу друга и да провокира кървави конфликти. Според някои изследователи тази проблематика в Западна Европа в Късното средновековие се е развила формата на гражданската нация, докато Източна и Централна Европа са попаднали в плен на етнонационализма, който е довел до по-късното оформяне на национални държави и до кървави етнонационални конфликти, които продължават и до днес.”¹⁰

Основите на модерната национална държава се определят от материалните условия на капиталистическите производствени отношения. С други думи, съвременната национална държава се развива в отговор на изискванията за натрупването на капитал, когато обществото се интегрира в световната капиталистическа система. В това отношение национализмът и формирането на национална идентичност установяват в съответствие с изискванията за

⁸ Пеева, Р. Съвременният популизъм: бунтът на мълчаливото мнозинство. В сп. Foreign policy. август / септември, 2005, с.88

⁹ „Сблъсъкът на цивилизациите” е понятие, познато от едноименната книга на Самюел Хънтингтън, преведена и у нас

¹⁰ Николов, А. Само негативи ли носи национализмът. В: сп. Foreign policy. април/май, 2008, с.40

създаване на национална държава през XIX в. чрез експанзията на капиталистическите индустриални взаимоотношения. Самодефинирането на общност като нация по необходимост съдържа в себе си изключването на другите. Споделената принадлежност към дадена култура изисква поведение и комуникиране по начините, които тази култура като система от идеи, вярвания, знаци и асоциации налага. Припознаването на индивиди като принадлежащи към определена нация развива не само идентичност, лоялност и солидарност между членове с установени съвместни права и отговорности, но също и чувство за изключване на другите от това определяне.

Тази иманентна същност на национализма го „сродява“ с популизма като там вече разделителната линия между хората не се прокарва толкова върху етнически или национален признак, колкото върху икономически. С други думи този, който се отличава от нас не е задължително чужденецът, представителят на друг етнос или религия, а този, който е по-богат от нас, по-успял, който е представител на някакъв политико-икономически елит и благодарение на тази си позиция безконтролно експлоатира националните богатства.

1.9 Популизъм и патриотизъм

Въпреки, че във всекидневното съзнание патриотизмът и национализмът се припокриват, Джон Лукач твърди, че това е само привидност. В „Демокрация и популизъм“ той пише:

„Патриотизмът е отбранителен; национализмът е агресивен. Патриотизмът означава любов към дадена страна с нейните специфични традиции; национализмът е любов към нещо много по-трудно осезаемо, към мита за един „народ“, който оправдава много неща – политически и идеологически заместител на религията. Патриотизмът е старомоден (а в някои епохи и на определени места той е аристократичен); национализмът е модерен и популистки. В определен смисъл патриотичното и националистичното съзнание могат да бъдат сходни, но в един друг смисъл, все по-очевиден. След 1870 г., националистичното съзнание започва да обхваща все повече и повече хора, които като цяло са имали имунитет към него преди това – например много хора от многонационалната Австроунгарска империя. То е по-дълбоко от класовото съзнание. В някои моменти то дори засенчва религиозните пристрастия.“¹¹

За Лукач популизмът е неотделим от мита за народа. Именно затова популизмът е народностен и търси оправданието си в идентификацията с примитивните параметри на етническата общност, а патриотизмът може да съществува и извън емоциите и динамиката на общността. Тези различия имат и културни параметри - напълно е възможно патриотът да бъде и космополит (дори това е много често явление). Но популистът не може да бъде космополит - той неизбежно търси оправдание за политическото си кредо в национализма и е враг на глобализацията.

Дълбоките различия между популизма и патриотизма по същество определят и два политически типа поведение - онова, което е основано на йерархията и нетърпимостта и това, което е основано върху толерантността и равнопоставеността. В този смисъл популизмът често може да потърси и основания в теориите за еволюцията и превъзходството на дадена раса, за разлика от патриотизма. Етническото различие е най-същественото за привържениците на популистките каузи.

От тези различия следва и най-същественото и важно - популистите никога не могат да бъдат открити в либерални или консервативни партии. Тяхното място и естествена политическа идентификация са левите и радикални партии. Дори и привърженик на профашистки или пронацистки партии, популистът не може да бъде определен в политическото си кредо като десен - първо, защото тези партии са леви, и второ, защото техните привърженици държат на разделението по етнически, верски или религиозен принцип.

Популистите имат свои тотени - обикновено дълбоко атавистични и племенни символи, които стоят на границата на здравия разум с безумието си. Техните символи често са езически - чужди на християнството, но задължително свързани с древността - сякаш основанията за модерно политическо се намират в античните цивилизации. Макар и далече от смисъла, влаган в тези символи от психоанализата на Фройд и анализите на Юнг, те играят главно интегрираща роля за привържениците на дадена партия, но за разлика от племенните общества, където връзката между човека и символа се припознава от самия човек като

---

¹¹ Лукач, Д. Демокрация и популизъм. С., 2005, с. 39

естествена, то в съвременния политически смисъл тези тотема имат основно инструментална роля.

Съществува и друга разлика между патриотите и популистите. Първите твърдят, че обичат собствения си народ и изграждат политическото си послание върху тази емоция. Популистите мразят различните от собствения си народ (но непрекъснато подчертават неговият единен етнически произход) и създават политическата си платформа изцяло основана върху тази омраза. Това не значи, че популистите не са в състояние да обичат страната си. Но символите на тази любов често нямат нищо общо с родината - те или се отнасят към времето, когато тя не е съществувала в сегашната си цивилизационна рамка, или са толкова откъснати от традициите, че приличат на екзотична приумица. Залагайки на националистическата кауза, популистите се обръщат към дълбоко егоцентрични ценности, които трудно могат да бъдат описани с критериите на любовта - тя е споделяне на обич с другия.

ГЛАВА 2: РОЛЯТА НА ЛИЧНОСТТА В ЛАТИНОАМЕРИКАНСКАТА ИСТОРИЯ

2.1 Личности и политика в Латинска Америка

Популистките режими, макар и с общ зародиш, имат своите многолики проявления. Един обаче е неизменният атрибут на популизма - наличието на образ (ясен, конкретен и реален), който да олицетворява самото управление, образ-символ, осигуряващ масовостта и легитимацията на популистките послания. Може би най-характерният, най-масовият, най-познатият лик от 70-те години на XX-ти век до днес е небръснатият и дългокос мъж на фона на петолъчка - Ернесто Че Гевара, който образ отдавна е напуснал сферата на политико-историческия дискурс за да се превърне в обект на непрестанно възпроизвеждане от поп-културата на пост-модерния свят.

Появил се във време, когато целият свят се тресе от революции, когато масовото мислене обсебва и преобръща устоите на дотогавашния свят, образът на Чегевера се оказва неочаквано траен и устойчив. През 60-те години на миналия век, когато Западна Европа, САЩ, Китай преживяват значими социални промени, Латинска Америка ражда своя символ- Ернесто Че Гевара. Устойчивостта на образа съвсем не е случайна и има своите логични детерминанти.

Бивайки принудени да живеят в трудни условия, народите от Централна и Южна Америка съвсем естествено търсят своя лидер, лицето на протеста, символа на бунта - и го намират. Намерили го веднъж не искат, а и не са способни да го премахнат или заменят. Разбира се, бедността е изключителен и значим фактор, но никакъв случай не е достатъчен за този феномен. Обществата в Латинска Америка са доминирани от колективистични разбирания и нагласи. Този факт, съчетан с трудните социални условия за живот на континента и очевидната неспособност на политическото да реши тези проблеми, създава предпоставка за наличието на необходимост от обединяващ символ.

Изброените дотук факти обаче сами по себе си дават обяснение за наличието на споменатия феномен, но не биха могли да обусловят неговата трайност и темпорална устойчивост. Нейният генезис е в съчетаването на други два характерни за Латинска Америка фактора - липсата на демократичност и наличието на олигархични режими. Те пораждат изключително мощни анти-властови нагласи, които са в основата на зародилите се по-късно и действащи и до днес популистки режими. Огромната пропаст между властващите елити и народа, пропаст във всякакъв аспект - икономически, културен, духовен. Сама по себе си детерминира мощно течение за промяна на статуквото, за нужда от реванш на масовите нагласи спрямо елитарните такива. В тази връзка е съвсем логична появата на новите лидери на Латинска Америка - последователи(а някои и съратници, като Фидел Кастро) и наследници на легендарния образ на Ернесто Че Гевара.

Интересното в случая е, че личността на Че Гевара добива митологични измерения далеч извън пределите на континента и то, най-вече в страните, срещу която доминираща политика се е борил. Алваро Варгас Льоса пише следното по този въпрос:

„Че Гевара, който направи толкова много (или толкова малко?) да разруши капитализма, в момента е квинтесенция на капиталистическия брeнд. Неговият портрет краси чаши, запалки, ключодържатели, портфейли, бейзболни шапки, кърпи, тениски, чанти, джинси, билкови чайове, и разбира се, тези вездесъщи тениски със снимката, направена от Алберто Корда, със социалистическото дръзновение в ранните години на революцията, когато Чегевара минава случайно пред обектива на фотографа – за да стигне до образа, който тридесет и осем години след смъртта му все още е лого на революционната мода. Шон О’ Хаган твърди пред „Обзървър“, че дори съществува прах за пране, чието рекламно послание е „Чегевара изпира по-бяло“.¹²

През различен период от време народното недоволство и стремеж към справедливост и реванш биват обсебвани от популистки лидери. Появяват се Фидел Кастро, Уго Чавес, Ево Моралес. Поставянето на гореспоменатите латиноамерикански лидери един до друг е съвсем логично, дори и само поради обявения от тях съюз, самоопределен като „ос на доброто“. Наличието на такъв съюз, бил той и неформален, говори както за общи цели и интереси така и за необходимостта от общ противник (а ако трябва да използваме терминологията на популистките лидери - общ враг). Съвсем естествено, като такъв се явяват демократичните управления на Европа и САЩ. Силно пропита от марксизма популистката теория на латиноамериканските лидери определя своите глобални опоненти като сили на империализма.

Сам по себе си етикетът „ос на доброто“ навява неслучайно преки асоциации с обявената от САЩ война срещу тероризма, облечен от идеолозите на американската политика с клеймото „ос на злото“. Показвайки своето различие и противопоставяне на т. нар. Демократичен свят, латиноамериканските популистки лидери търсят своята легитимация чрез разграничаването от ислямския тероризъм. Стремежът очевидно е да се разбие мита (според тях) на двуполусния свят - свят на добрите и лошите, чрез самоизявата като един от полюсите в многополюсния глобализиран свят. Близостта на Кастро, Чавес и Моралес помежду им, от една страна, и явно демонстрираната връзка с Русия от друга, още повече подсилват това убеждение. Всеки от тримата държавни глави има характерна черта, екстравагантност, личен почерк, които целят свят познава, а техните народи обожават.

2.2 Хуан Перон

Ролята на личността в латиноамериканската история е изключително важна. В политиката и управлението на държавата ролята на личността е водеща и определяща за развитието на дадена страна в икономическо, политическо и социално отношение. Необходими са разнообразни качества – от способността на един по-задълбочен поглед в яленията и процесите, до чисто психологически качества и уменията да бъде лидер, отстояващ интересите на нацията. В по-голямата си част, управляващите на континента неизбежно притежават (по-малко или повече) черти на популистки лидери. Тъй като в повечето страни в Латинска Америка националното самосъзнание не е достатъчно развито, до голяма степен в следствие на колониалното минало, то обществото има нужда от силни, решителни и способни да управляват лидери, на които то да вярва.

Своеобразна емблема и родоначалник на популизма в Латинска Америка е аржентинският президент Хуан Перон. Със своите разбираеми, пламенни и вдъхновени речи той спечелва обичта и доверието на аржентинския народ. Макар и да нарича действията си „третият път“ между капитализма и комунизма, Перон е антиамерикански и антибритански настроен. За ореола на Перон принос има и Ева Дуарте, по-известна като Евита, за която той се жени през 1945 г.

Перон е преизбран през 1951 г., но постепенно страната навлиза в период на икономическа криза, а конфликтът с католическата църква и всепроникващата корупция предизвикват поредния преврат, който го сваля от власт. През следващите години той живее в изгнание последователно в Парагвай, Панама и Испания. Връща се в Аржентина в залеза на живота си - през октомври 1973 г., и отново опитва да спечели президентските избори, а по-малко от година по-късно - през юли 1974 г. умира.

Като повечето популистки лидери Перон идва на власт с намерението да възроди грохналата държава, с идеите за „лошите“ богаташи и онеправданото простолудие. В името на това той национализира Централната банка, железниците, телекомуникациите,

¹² Шон О’ Хаган - <http://observer.guardian.co.uk/>

електроснабдяването, риболовната промишленост, въздушния транспорт, стоманодобива и застрахователното дело и кара фирмите да плащат на своите служители големи заплати независимо от печалбите. После прекроява конституцията в своя изгода и унищожава Върховния съд.

До началото на 40-те години на миналия век военните, при своето управление притискат профсъюзите, като не им дават поле за изява. По това време Хуан Перон е министър на труда и осъзнава, че ако вместо това ги покровителства, ще ги спечели завинаги и ще може да разчита на тях. Той взима страната на работниците срещу работодателите при възникналите трудови спорове, помага за извоюването на по-високи заплати и т.н. Много скоро Перон става най-популярната личност на Буенос Айрес. Притежава голямо лично обаяние, великолепен глас на завладяващ оратор и дар за идеологическа реторика. Перон говори за работниците-своите последователи като за "хората без риза на гърба си". Нарича своята философия "хустисиализъм" - справедливост. Но всъщност кариерата на Перон има чертите на болшевишкия и фашисткия стремеж към властта. Това се вижда от залитанията му по Ленин, Мусолини, Хитлер, Сталин, Франко.

Хуан Перон е един нов тип латиноамерикански диктатор и е пример за това как в политиката може да се използват манипулативни средства за постигане на лични цели. На 24 февруари 1945 г. на едни от малкото свободни избори в историята на Аржентина, той печели убедителна победа в надпреварата за президент.

Влиянието на италианския фашизъм върху генерал Хуан Перон е безспорно. В него, разбира се, има и силен елемент на геополитически емоции към Оста по време на Втората световна война, въпреки, че Аржентина търгува успешно както с оста, така и с нейните противници.

Перонизмът възприема не само социалната демагогия на тоталитарните режими, но отчасти и тяхната практика. Конституцията от 1949 г. е откровено корпоративна - парламентът се формира чрез квоти на съответните конфедерации - на единните профсъюзи, на работодателите, на средните слоеве и на студентите. В страната е обявено "социално примирие", държавата поема значителна част от социалните осигуровки. Държавният сектор в икономиката става все по-голям. Това освен че я прави все по-неефективна, дава мощен тласък на бюрокрацията и корупцията, стимулирани и от раздутия чиновнически апарат - също част от борбата за всеобща заетост.

Тази измамна "идилия" рухва още през 1955 г., когато самият Перон е принуден да бяга в Испания. Но създаденият от него обществен модел явно доминира в съзнанието на аржентинците и до ден-днешен. Като президент той показва как в името на социализма и национализма може да се унищожи една добре уредена икономика. Както пише Веселин Илиев в книгата си „Аржентина вчера“:

„Управлението му имаше и добри страни: построени бяха нови предприятия, увеличи се заплатите. Бюджетът се къпеше в долари, които често пъти се пръскаха с лека ръка. Главната заслуга“ на Перон е, че той не съумя да превърне парите отново в пари: средствата отиваха за повишаване на едно жизнено равнище без материална основа. По тази причина Аржентина изпусна шанса си да се нареди сред най-развитите страни в света. Нещо повече, както писа сп. „Форин афеърс“: „Перон превърна демокрацията в шарлатанство, с което внесе големи разцепления в страната, които съществуват и до днес. Той превърна профсъюзите в корпоративни крепости, - диктуваше на парламента, въведе цензурата, хвърли в затвора или изпрати в изгнание много политически противници. Перон се месеше в работата на университетите, създаде таен полицейски апарат и нанесе някои поправки в конституцията, които превърнаха Перонистката партия (официално наречена Хустисиалистка) в официална правителствена партия.“¹³

2.3 Аугусто Пиночет

Друг известен популистски лидер в латинска Америка е Аугусто Пиночет. Той идва на власт през 1973 след държавен преврат, чрез който е свален Салвадор Алиенде - първият социалист, избран за президент на Чили. Превратът слага край на период на обтегнати отношения със САЩ, чиято намеса в тези събития е очевидна. Пиночет оглавява военната хунта, поела властта след преврата. На 27 юни 1974 се самопровъзгласява за президент на Чили и управлява страната като диктатор до 1990.

¹³ Илиев, В. Аржентина вчера Ц, 1990, ц.14-11

Напуска президентския пост на 11 март 1990, оставайки обаче главнокомандващ на въоръжените сили на Чили до арестуването му. След множество съдебни процеси диктаторът умира през 2006 година.

Все пак на управлението на Пиночет не може да се гледа едностранно. Управлението на военната хунта се характеризира с диктатура и потъпкване на човешките права, но тогава се правят и първите стъпки за реформиране на икономиката. Радикалните мерки са неизбежни поради тежкото състояние на страната - бюджетният дефицит достига 20% от БВП, централната банка започва да печата пари и инфлацията ескалира до 500%. Появява се недостиг на основни хранителни продукти, опашките през магазините се увеличават с всеки изминал ден, сивият сектор се разраства, а населението обеднява все по-бързо. Военните възстановяват свободния пазар и силно намаляват ролята на държавата в управлението на бизнеса и собствеността, отваряйки чилийската икономика към световната.

Правителството на Пиночет проявява достатъчно здрав разум и привлича специалисти, които разбират от икономика и финанси. По този начин дикатурата се задържа достатъчно дълго. Нещо повече, тя започва да еволюира и в културно отношение.

Първите десет години Пиночет преследва интелегенцията и я принуждава да емигрира, осигурявайки си „спокойствие“ за властта. После в самата дикатура се заражда идеалът за демокрация и Пиночет, пак в името на оцеляването си започва да търси начин да го осъществи. В неговите представи това е възможно без участието на комунистическата и социалистическа партия.¹³

Пиночет напълно ликвидира държавната икономика и създава един от най-ефикасните и конкурентоспособни частни сектори в цяла Латинска Америка. В страната навлизат значителни чуждестранни инвестиции, най-вече в селското и горското стопанство и риболова. Стимулиран е растежът и диверсификацията на експорта. Съотношението му към брутния обществен продукт достига до 32%. Общата му стойност се изравнява с тази на аржентинския експорт, въпреки че Чили има три пъти по-малко население и производствени фондове. Всичко това обаче изисква плащането на висока социална цена от населението на страната, чиито доходи рязко намаляват, особено в първите години на управлението на Пиночет.

Основният пункт в предизборната програма на Алиенде е национализацията на промишлеността, в това число и принадлежащите на САЩ компании, занимаващи се с добив на мед, както и аграрна реформа, включваща преразпледение на земята, но страната обаче се оказва неподготвена за това. Към есента на 1973 г. в Чили бушува галопираща инфлация, икономиката е напълно парализирана от подклажданите от агентите на ЦРУ стачки на автотранспортния сектор, а правителството не може да се справи с несанкционираната експроприация на земи, която по собствена инициатива провеждат най-различни леви групировки.

В този контекст появата на политическата сцена на Аугусто Пиночет е логична. Разбираеми са и оценките за неговото управление намиращи се на двата полюса – за едни той е безмилостен убиец и тиран, тъй като по време на неговия режим над 3000 чилийци са избити или изчезват безследно, а над 200 хиляди емигрират, за да се спасят. За известна част от населението обаче той е спасител от хаоса, обхванал страната по време по социалистическото управление на Алиенде, тъй като въвежда пазарно ориентирани реформи и допринася за икономическия възход на родината си.

Фигурата на Пиночет е въплъщение на идеята за важното място, което заема личността в политиката и историята в Латинска Америка. Безспорните му качества на управленец, умелото лавиране между различните опасности, застрашаващи управлението му и непрекъсновената готовност на голяма част от населението да го последват навсякъде подкрепят тази идея.

Може би от всички латиноамерикански популисти Пиночет най-отчетливо показва противоречивостта на ролята на личността в политиката. В момента Чили е една от най-развитите страни на континента и до голяма степен заслугата на това е на починалия вече диктатор. Това обаче не може да отмени въпросите за погубените човешки животи и съдби – резултат от дългогодишното му управление. Няма толкова висша цел, която да оправдае като средства за постигането ѝ убийствата, терора, заточението и т.н.

---

¹³ Пенчева, Е. Шансовете на демокрацията в ЛАТИНСКА Америка. С., 1998, с.172

2.4 Фидел Кастро

Говорейки за ролята на отделната личност в латиноамериканската политика не може да не споменем Фидел Кастро. Кастро е човек епоха. Завзема "своя" остров с малобройна група подчинени му партизани (в която група е и Чегевара), среща се с лидерите на двете велики сили по време на Студената война. Обаятелен, властен и добър оратор, произнася многочасови речи, при които народът му го издига в култ. Фидел е боготворен от „своите“ и уважаван от „чуждите“. Президентът на Куба е най-дълго властващият лидер в новата световна история.

Политиката, която води той през дългия си период на управление, макар и определяна като комунистическа по характер, съдържа и до голяма степен идеята за национална независимост. През 1953 г. Кастро започва да воюва срещу режима на президента Фулхенсио Батиста. За да запали искрата на народно въстание, на 26 юли той повежда над 100 привърженици в неуспешна атака срещу казармата "Монкада" в Сантяго де Куба. Тогава Фидел и брат му Раул оцеляват, но са хвърлени в затвора. Две години по-късно са амнистирани, а Кастро продължава кампанията си срещу режима на Батиста и от Мексико, където живее в изгнание. Там той основава революционното движение, известно като "Движение 26 юли". С революционните си идеи Кастро успява да получи подкрепа и в Куба. През 1959 г. неговите хора свалят от власт Батиста, чийто режим по това време се е превърнал в нарицателно за корупция, упадък и разделение на обществените слоеве.

Личната харизма на Кастро, неговата интуиция и талантът му да отрежда централно място на собствената си личност са от решаващо значение за неговата несекваща популярност. Все още по върховете на Латинска Америка, когато стои дори до такива авторитетни държавни глави като Рикардо Лагос – президента на Чили, не може да не се забележи, че дори след повече от четиридесет години на политическата сцена върховният главнокомандващ все още събира най-бурните овации и предизвиква най-голямо оживление всред присъстващите журналисти. Всичко това е въпреки факта, че неговите някогашни комунистически съюзници междувременно са изчезнали от политическата сцена; колко катастрофално е икономическото положение в Куба или колко дълго ще продължи така нареченото „извънредно положение“.

Историята на живота на Фидел Кастро до голяма степен е и историята на втората половина на ХХ-ти век - революционни движения, Студената война, Изтокът срещу Запада, Северът срещу Юга, комунизмът срещу капитализма и т.н. Фидел Кастро не се променя, той е символ на революцията, комунист, който надживява падането на комунизма. Той продължава да вдъхновява последователите си с лозунги и многочасови речи, ругайки САЩ, тяхното икономическо и търговско ембарго, както и злото, наречено „свободен пазар“ , държейки кормилото на властта с желязна ръка, която изпраща опонентите му в затвора за години. Освен това в следствие на управлението му се извърши един процес на „обезкървяване“ на страната и на масова емиграция. В същото време е възхваляван, че се застъпва за потиснатата Латинска Америка, че се противопоставя на империализма на САЩ, че превърна Куба в по-равноправно общество от много други, че е развил здравното обслужване в страната отделя значителни средства за образование на населението.

Личността на Фидел Кастро и неговото управление изискват един нов прочит. Опит за такъв е поместен на страниците на българското издание на сп. Foreign policy бр. февруари/март, 2007 г. На страниците на списанието се образува своеобразна полемика по тези въпроси, на двете страни на която стоят Карлос Алберто Монтанер – журналист, чийто статии се публикуват в Европа, Латинска Америка и САЩ, и Инасио Рамоне - редактор на в. "Льо монд дипломатик" в Париж. Полемиката е озаглавена с показателното заглавие „Добър ли беше Кастро за Куба?“.

Монтанер застава на позицията, че оттеглянето на Кастро е добро за Куба и неговото управление, но пагубно за страната. Според него:

„...лидерството на Кастро не може да се завещае. Той е вожд, който еднолично упражнява власт почти половин столетие. Макар, че неговата идеология е комунизмът, антропологически Кастро е замесен от същото тесто като Франциско Франко в Испания и Рафаел Трохильо в Доминиканската република – на авторитарния военен. Този вид власт, базирана на съчетание от страх и респект, не може да се унаследява. Наистина Раул, братът на Кастро, бе избран за негов наследник. Но на 75 години възрастта му е утежняващо обстоятелство, както и алкохолизмът и липсата на харизма. С две думи, той просто не може да

генерира лоялност, както брат му умееше. По всяка вероятност Раул просто ще играе преходна роля между комунистическата диктатура и демокрацията.”¹⁴

На обратната позиция застава Инасио Рамоне:

„За разлика от Унгария основните реформи в Куба не са резултат от външни идеи, налагани от чужди войски, нахлули в страната върху съветски танкове. Вместо това те бяха следствие от едно народно движение, което обедини надеждите на селяни, работници и дори служители от дребната градска буржоазия. Това движение се възползва и от желанието за истинска национална независимост (възпрепятствана от американската интервенция през 1898 година), и от стремежа да се сложи край на унижителната расова дискриминация. То продължава да се радва на подкрепата на мнозинството от гражданите. Смъртта на Кастро няма да унищожи едно движение, което се е формирало столетия. Да се пренебрегне националният му характер означава да не се забележат някои от най-важните измерения на режима, както и да не се осъзнае защо 15 години след разпадането на СССР кубинската система продължава да съществува.”¹⁵

Двамата публицисти продължават полемиката си за Кастро по отношение на спазването на човешките права на „острова на свободата”. Рамоне защитава тезата, че нарушаването на човешките права в Куба е повече публично отправяно обвинение, отколкото почиващо на реални доказателства факт:

„Нито една сериозна организация не е обвинила Куба, между впрочем от 2001 година е сила мораториум върху смъртните присъди, за извършването на екзекуции без съд и присъда, изчезвания или дори за физически изтезания на задържани. Това не може да се каже за САЩ и за тяхната петгодишна „война срещу тероризма”. От тези три вида престъпления нито едно не съществува в Куба. Напротив, в известна степен кубинският режим е застъпник на живота. Той успя да увеличи продължителността на живота и да намали детската смъртност в страната. Както твърди Никълъс Кристоф от „Ню Йорк Таймс” в статия от 12 януари 2005 година: „Ако САЩ имаха детска смъртност като кубинската, това би спасило 2122 американски бебета годишно.” Тези успехи формират едно впечатляващо наследство на Фидел Кастро, което дори и принадлежащите към опозицията кубинци не биха желали да изгубят и към каквото се стремят повечето от латиноамериканците, които се оставиха да бъдат увлечени от популистки лидери. Кубинците се радват на пълна заетост, а всеки гражданин има правото на три яденета на ден – нещо, все още непостигнато от Лула в Бразилия. Кастро обаче няма да бъде запомнен единствено като застъпник на най-бедните и слаби граждани. След 100 години историите ще отдават на Кастро заслугата за изграждането на единна нация със силна идентичност, дори и след столетие и половина елитарни изкушения на белите кубинци да се присламчат към САЩ от страх от многобройното и репресирано черно население. Историците ще помнят Кастро правилно – като основополагаща фигура в историята на неговата страна.”¹⁶

Отговорът на неговия опонент е:

„Кастро няма да бъде запомнен като светла личност и застъпник на човешките права. Кубинците ще си спомнят неговата епоха с чувство на тъга. Неговото наследство е подробен каталог за това как не трябва да се управлява. Трябва да имаме различни политически партии, а не само една догматична, закостеняла, онеправдаваща хората, заблудена партия. Трябва да уважаваме човешките права. Трябва да се доверяваме на демократичния начин на управление, върховенството на закона, на пазара и на частната собственост, както правят най-проспериращите и щастливи народи по земята. Трябва да толерираме и уважаваме религиозните малцинства и хомосексуалистите, като завинаги изоставим „актовете на отхвърляне” или погромите срещу хората, които са различни от нас. Трябва завинаги да премахнем апартейда, който не позволява на кубинците да посещават хотелите, ресторантите и плажовете, отредени само за чужденците. Трябва да живеем в мир, да изоставим международния авантюризъм, който коства толкова много кръв в Африка, както и сред вдъхновените от Кастро партизански групи по половината планета. След неговата смърт трябва да се стремим, накратко казано, да бъдем нормална, мирна и модерна нация, а не налудничав революционен проект, целящ да промени историята на света.”¹⁷

¹⁴ Добър ли беше Кастро за Куба? Дебат между Карлос Алберто Монтанер и Инасио Рамоне. В сп. Foreign Policy, бр. февруари/март, 2007, с. 56

¹⁵ Пак там, с. 57

¹⁶ Пак там, с. 60-61

¹⁷ Пак там, с. 61

2.5 Уго Чавес

Един от емблематичните днес популистски лидери в латиноамериканската политика – Уго Чавес, се появява на политическата сцена в момент на икономическа криза. След провежданите стопански реформи в тясно сътрудничество с Международния Валутен Фонд от тогавашния президент на Венецуела Карлос Перес, Чавес оглавява неуспешния бунт срещу президента, довел до стотици жертви. След престоя си в затвора той вече е митологизирал до известна степен своята личност и логично печели изборите през 1998 г. със заклеяването на богатите и чуждопоклонниците, които са докарали страната до това положение.

Венецуела е страната с най-богати залежи на суров петрол в Латинска Америка, страна с изключително богата история, минала през различни режими. В същото време обаче Венецуела е страната с един от най-ниските стандарти на живот в Южна Америка. Уго Чавес е нагледен пример за това как популистките идеи намират своето реално превъплъщение в държавнически режими. Боготворен от бедните и ненавиждан от богатите, Чавес си осигурява необходимата подкрепа от населението, достатъчна да бъде избран и преизбран за президент.

Самоопределящ се като марксист, венецуелският лидер незачита и пренебрегва превъзрасяното от неолибералите право на неприкосновена частна собственост, което съвсем естествено се харесва на безимотната маса от населението на страната, но е осезаема заплаха за концентрирания огромни богатства елит, при това “белокож” елит, което още повече засилва тенденциите за разграничение на бедни и богати, приравнявайки го с антиномията белокожи-цветнокожи. Уго Чавес виртуозно се възползва от всяко различие в рамките на венецуелския народ и изкусно материализира недоволството на болшинството, превръщайки го във власт.

Фигурата на венецуелския президент съчетава в себе си едно от основните противоречия на повечето популистски лидери: провъзгласяваната борба срещу икономическите, политическите и военни елити, която противоречи на самия му произход. Антиелитаризмът като политическа реторика заляга във всички популистски доктрини и това не е случайно – тъй като те са адресирани към народа и в негово име, трябва да бъдат срещу тези, които имат някаква власт – било тя политическа или икономическа. Тази ненавист към успелите и „богопомазаните” понякога замаскира личната неспособност и социална импотентност за реализация, но дава добра почва за развитие на популизма. Чрез незачитането на частната собственост и национализацията на природните ресурси на страната от тези, които са ги узурпирали, Чавес отправя послание към обикновените граждани, провокирайки именно тези антиелитаристки нагласи. Ако бе спрял до тук, обаче, той не би се различавал от мнозинството тоталитарни лидери по света. Това, което придава популистки момент на реформите му в стопанската сфера и национализацията, е че голяма част от придобитите земи са подарени на местни общности и общини, които да ги управляват.

Чавес успява да се възползва от още една характеристика на венецуелското общество. Продължилият съществуването си 40 години двуполусен модел в страната, извършил многобройни реформи и изчерпал се идейно и лично, бива пометен от популистката риторика и поведение на Уго Чавес. Въпреки противопоставянето на елита, въпреки антикампаниите на големите национални медии, новоизгряващия лидер удържа своята победа, благодарение на подкрепящите го бедни маси от обществото. Прокарването на промени в конституцията продължава да затвърждава властта му и да доосъвършенства образа му на популистски лидер.

Владеейки изоснови изкуството на популизма, Чавес докосва най-болезнените точки от венецуелското общество, като същевременно осъществява знакови промени. Не се задоволява с увличането на мнозинството от бедни граждани и принадлежащи към ниските слоеве на социалната стълбица групи, а цели създаването на организирано работническо движение, обединявайки всички синдикати в т.нар. Боливарски работнически съюз. Коллективизмът и конформизмът са характерни инструменти на всеки популистски режим и президентът на Венецуела доказва, че ги владее. Масите искат да са част от движението на лидера, да се чувстват значими, да се претворят във великите дела на водача си.

Но Уго Чавес не спира дотук в тоталното обсебване на политическата и икономическата власт. Промените в конституцията му осигуряват както по-големи правомощия, така и по-дълготраен мандат, което му гарантира спокойствие в осигуряването на целите. Като финал и за да затвърди впечатлението за знакови промени президентът стига до край с промяната на името на държавата, наричайки я според новата конституция Боливарска Република Венецуела. Промяната на името на държавата винаги е бележело

катарзисни промени в нейното развитие и то напълно съзнателно номинално поставяйки името на държавата под определението на освободителя на Южна Америка - Симон Боливар. Чавес демонстрира своята принадлежност, своята общност с подтиснатите народи на континента и заявява претенции за лидерство, надхвърлящо границите на собствената му страна. Осъществяването на този план е както цел, така и средство за политиката, която прокарва Уго Чавес. Повеждайки латиноамериканските народи, като се превърне в техен неформален (а защо не и формален) лидер, той би получил много по-значими властови лостове и методи за влияние срещу неслучайно определения си противник - САЩ.

Завземането на природните богатства в името на народа може и да носи политически ползи и краткосрочно увеличаване на бюджетните приходи, но в дългосрочен план загубите са значителни. Управляваните от държавата енергийни компании най-често са неефективни и страдат от липса на инвестиции, тъй като правителствата се стремят да получат от тях възможно най-много средства. В резултат на това производството на петрол във Венецуела все още е под нивата от началото на управлението на Чавес.

За хората, които се припознават като губещи от политическото управление, алтернативите, предлагани от кандидатите в изборите, изглеждат като изход. Те неизбежно сравняват реалността, в която живеят, и проекта, предлаган от кандидатите за управляващи. Това смесване на проект и настояще, на утопия и реалност, играе инструментална роля за прокарването на определен тип политика. Именно народната подкрепа е необходимо условие за тази политика, но тази подкрепа е изключително нетрайна и се влияе от множество фактори. Веднъж подкопано, доверието към различните реформи не може да се възстанови. То мобилизира консервативните нагласи в обществото и проблематизира новите опити за икономически реформи.

В Латинска Америка лидерите-популисти прокарват новаторски модели за социално подпомагане, които би трябвало да компенсират носещите негативите от реформите граждани. При Чавес, например, проблемът е, че инициативите като безплатно здравеопазване (за което помагат 20 000 кубински лекари), субсидирана храна за бедните, вечерно училище за необразованите и други подобни, са с краткосрочни ползи и зависят изцяло от нефтените приходи. Ако цените паднат, тези програми ще спрат и, от гледна точка на факта, че ефектът им се измерва в дългосрочен план, стават неефективни.

От гледна точка на политическата популистка реторика Уго Чавес не изменя на установената традиция за търсене на такъв дискурс, който да докосне всеки човек, намиращ се дори на най-ниското стъпало на социалната йерархия (или, може би, той го насочва главно към него). Използвайки анти-американските настроения в страната той печели популярност с резките си изказвания срещу САЩ и президента Джордж Буш, традиционно назовавайки политиката на САЩ в Латинска Америка „империалистическа“.

Това са базови за популизма похвати, чиято цел е по пътя на разграничението да се постигне собствена идентичност. Тук изобщо не става дума за оправдаване на доскорошната политиката на САЩ по отношение на Латинска Америка, напротив – резултат от нейния протекционизъм и вмешателство е и възходът на популистките политики на континента. Става въпрос за това, че по пътя на отрицанието се прокарват иновативни подходи, чийто резултат не винаги е успешен.

Антиамериканската политика на венецуелския президент е толкова явно демонстрирана, че е видима дори за незаинтересованото и неизкушено от политическите процеси око. Всеки негов акт на полето на обществените процеси е пропит с антиамериканизъм. При това положение няма нищо по-логично от обединяване на усилията с останалите латиноамерикански лидери с подобни възгледи. Чавес, Кастро и Ево Моралес образуват съюз, изпълнен и пронизан от общи характеристики - белезите на популизма.

ГЛАВА 3: РАЗВИТИЕТО НА ПОПУЛИЗМА В ЛАТИНСКА АМЕРИКА ПРЕЗ ХХ ВЕК

3.1 Проблеми в търсенето на национална идентичност

Политическите процеси в Латинска Америка са тясно свързани с колониалното наследство и обремененост на младите държави и стремежа им да формират национално самосъзнание и самочувствие. Откъсването на бившите колонии от метрополиите дава възможност за се противопоставят на съществуващата политическа система.

„Различията в моделите на публичната политика в латиноамериканските републики са много по-малки, отколкото някой би си помислил. Политическите проблеми, с които отделните държави се сблъскват днес са в действителност много сходни. Главните пунктове са свързани с международната ориентация, труда и социалното благоденствие, използването на земята и поземлената реформа, привличането на инвестиции, финансовата стабилност и вечно-присъстващите проблеми за степента на свобода за действие, която е позволена на опозиционните групи. Естеството на някои от тези пунктове изкарва на преден план някои прилики в публичните политики между отделните държави, винаги с изключение на Куба, чието настоящо управление е избрало да следва пътя на политика, базирана на предпоставки, различни от основно предствените в региона.“¹⁸

Ключов проблем за развитието на политическите и икономическите системи в Латинска Америка е перманентната зависимост от външни влияния. Този процес започва още с испанското нашествие на континента, което внася един външен модел на социално поведение и стига до силната обвързаност на политическите управления през миналия век с някой от двата непримирими противника – САЩ и СССР. Това неминуемо подхранва почвата за възникването и утвърждаването на популистски правителства, издигащи тези за независима политика и анатемосване на външно-политическия враг.

Трайното вмешателство на САЩ в политическата действителност на латиноамериканските държави засилва и негативните настроения към този политически хегемон:

„Непоносимостта на латиноамериканците към диктата на големия северен съсед, причинил им толкова военни интервенции, преврати и диктатури, бележи всички значими революционни движения за социална справедливост южно от Рио Браво – и мексиканските селски войни на Панчо Виля и Емилиано Сапата, и битките на „малката луда армия“ на никарагуанския „генерал на свободните хора“ Аугусто Сесар Сандино, и похода на колоната на Луис Карлос Престес в Бразилия, и много други, по-слабо известни. В същия регистър е и Движението „26 юли“ на Фидел, което извършва революцията в Куба. То е „свое“ по дух за всички латиноамериканци, които търсят алтернатива на мизерното и унижително съществуване в сянката на Съединените щати, под властта на поредния сложен от тях лидер.“¹⁹

Тук е мястото да се отбележи, че тази зависимост от външни фактори, като САЩ например, в повечето случаи не е наложена насила а е продукт на взаимни договорености. През 50-те години на миналия век САЩ сключват договори с държави от Латинска Америка с цел повишаване на сигурността, доставка на оръжия, военни мисии, обучаване на висши военни във военните академии на страната и т.н. Така, на базата на икономически, военни и финансови лостове, американските капитали постепенно проникват и на южния континент. Тъй като обаче в повечето случаи това не са преки инвестиции, а заеми, се повишава значително външната задлъжнялост на държавите от континента, а тези големи размери на външните дългове далеч не са предпоставка за независима политика, особено външна.

Все пак има опити да се постигне консолидация във външно-икономическите отношения и икономическа независимост от други държави:

„За противопоставяне на формите на икономическо обсебване държавите от най-уязвимия поради географската си близост район на Централна Америка търсят различни образци на обединения. През 1950 г. възниква идеята за Централноамерикански общ пазар. Очаква се създаването на общ пазар да способства за ефективно ръководство и контрол от страна на латиноамериканските държави и да редуцира високите митнически такси. Идеята за този пазар заляга в основата на бъдещите планове за осигуряване по-голяма икономическа

¹⁸ Needler, M. Political systems of Latin America. New York, 1970, p. 11

¹⁹ Къдринова, К. Латинноамериканската алтернатива, в: Демокрацията през ХХI век: от лозунг към революция. С., 2008, с.27-28

независимост на латиноамериканските държави. Те разчитат да постигнат по-голям обем на търговията с европейските страни и така естествено да намалят икономическия натиск на Съединените щати. Опитът се указва неуспешен. Във водещите отрасли на националните икономики САЩ имат трайни позиции. Нефт, дърводобив, транспорт, кафейни и бананови плантации, енергетиката са отраслите, в които господстват американски капитали. При тясното обвързване на икономиките на САЩ с тези на латиноамериканските държави, правителствата на последните не могат да имат самостоятелна ценова политика, а цените, определяни от чужди интереси не задоволяват местните пазари.”²⁰

През изминалия век политическата история на Латинска Америка се определя от аристократични републики, олигархични конституционни държави и открити диктатури. Макар че независимостта на латиноамериканските държави датира от почти 200 години и съществува традиция на формално-демократични конституции, до днес на много места не е постигнат успех в преодоляване на авторитарните черти на вече демократичните политически системи.

След изчерпване на неолибералните опции и формирането на Левицата от 1998 г. насам политическата карта на Латинска Америка започна бързо да се променя. В почти всички по-големи страни на континента чрез демократични избори на власт дойдоха политически сили, които по своята идентичност, идейно-исторически корени и предистория трябва да се причислят към левицата. Поредицата на левите изборни победи започна през 1998 г. във Венецуела, продължи в Чили (2000 и 2006), в Бразилия (2003, 2006), Аржентина (2003, 2007), Уругвай (2005), Боливия (2005), Перу (2006), Еквадор (2006). Като последни държави засега континенталната лява тенденция обхвана и малките централноамерикански държави Никарагуа (2006) и Гватемала (2007). Въпреки това не може и да става дума за наличието на единна латиноамериканска левица. Тези правителства са по-скоро израз на широко разпространеното в Латинска Америка социално и политическо недоволство на мнозинството от населението. Въпреки че ситуацията в отделните латиноамерикански държави е принципно сходна, не може и да става дума за наличието на единна латиноамериканска левица или единна лява идеология

В обширното поле на леви правителства силно опростено могат да се различат два типа. Към първия тип спадат онези страни, в които левите управляващи партии са съзрели в един исторически процес на познание. Те се конкурират по демократичен начин за властта и когато носят управлението, уважават демократичните механизми и конституционния контрол върху изпълнителната власт. Тяхната организационна структура се е разраснала в социалните борби в посока към социалните движения и основните организации. За умерената политическа левица прототип е бразилската Партия на труда, която от гледна точка на базисната демокрация е „приземена“ в обществото. Освен в Бразилия, тази прагматична социалдемократическа левица доминира също в Чили, Уругвай и с някои популистски нюанси — в Аржентина.

Към втория тип принадлежат онези правителства, на които властта е паднала в ръцете им при конфликт или криза във властта. При тях централна роля играят харизматични лидери. Липсващите корени в обществото по парадоксален начин се компенсират от по-късно създавани отгоре организации за подкрепа. Парадигма за тези радикални лявопопулистски правителства е движението на Уго Чавес. Чавес, както и Ево Моралес (Боливия) и Рафаел Кореа (Еквадор) притежават огромна способност за мобилизация. Техният проблем е в това да успеят да канализират вълната на социалните движения, които са яхнали, преди тази вълна да ги отнесе. Така например, правителството на Ево Моралес, един човек, който преди това е бил селски водач в провинцията, трябва да се бори с редица базисни и протестни движения, които не са готови да оставят на заден план своите искания поради социалния произход на държавния глава.

Централната разлика между принадлежащите към умерения и към радикалнопопулисткия лагер може да се очертае чрез отношението към демокрацията. Първите са носители на демокрацията и са написали на своите знамена разширяване на възможностите за гражданско участие. Втората група има тактическо отношение към демокрацията и използва мнозинствата и изборните победи за отстраняване на „checks and balances“ (контролни механизми и баланси по силата на демократичния принцип за разделението на властите) и за разширяване на своите затворени позиции във властта. Политически съюзници и социални движения или основни организации, които не се

---

²⁰ Пенчева, Е. Шансовете на демокрацията в Латинска Америка. С., 1998, с.109

подчиняват на намеренията на ръководството, са заплашени от политическо неутрализиране или от загуба на своята независимост.

Управляващите популисти в Латинска Америка, независимо от репресивността на режимите, които създават, често се обявяват в подкрепа на демократичните ценности въпреки цялата фасадност, а понякога и циничност на подобна подкрепа:

„В желанието си да демонстрират „законност“ понякога президентите разиграват цели спектакли. В Куба например за да бъде отново избран законно и узаконен от конституцията на 14 август 1954 г. диктаторът Батиста подава оставка. След това се провеждат избори, в които той е единствен кандидат. Според официалните данни от имащите право на глас гласуват 70%, а 60% от тях гласуват за диктатора. Тези цифри не будят доверие.“⁴

3.2 Специфика на социална политика

В Латинска Америка различията между хората започват още с раждането. Много често децата дори се раждат без присъствието на квалифициран професионалист. Това има отношение към детската смъртност, която по презумция е обратнопропорционална на квалифицирано проведените раждания. Още от най-ранна възраст се проявяват ефектите на острото социално неравенство:²¹

„В Латинска Америка има около 150 милиона деца на възраст под 14 години, като огромна част от тях живеят в бедност, големите семейства са обикновено и най-бедните. В някои страни – Бразилия, Боливия, Колумбия и особено Перу, децата са оставени да живеят на своята собствена участ, защото или родителите им са починали, или са отишли другаде да си търсят препитанието и не могат да си позволят да ги вземат със себе си. Докато милиони деца прекарват деня на улицата, за да работят, да крадат или просят, то за щастие само няколко хиляди са тези, които спят на открито, без подслон. Така счита Херберт де Соуза, а писателят Жоржи Амаду твърди, че само в Бразилия те са 11 милиона! Дори и да са „само“ няколко хиляди, това вече е твърде много. Тези деца не само живеят в невероятна мизерия, но са и обект на интересите на безскрупулни възрастни, а също стават жертви на рекета и насилията в ръцете на някои служители на полицията.“²²

По отношение на образованието негативните тенденции от миналото са преодолени и дори вече има страни, в които учещите момичета са повече от момчетата, в унисон с останалите страни по света. Понякога ограмотяването далеч не е само благословия – то може да служи и като политическо оръжие. Подобен е случаят с програмата за ограмотяване на майте през 80-те години на миналия век, на които им е внушавано да учат испански, за да могат по-лесно да бъдат асимилирани от водещата испаноговоряща култура. Има и редица други случаи, при които програмите за ограмотяване служат повече на властимащите, отколкото на бедните. В Латинска Америка много подобни програми целят закрепостяването на учащите се и подготвянето им за един свят, над който нямат никакъв контрол. Много често тези програми са внесени отвън, от една коренно различна реалност и представляват стратегия за интегрирането на „неграмотния“ юг в един свят на развита индустриализация и свободен пазар.

Друга характерна черта на латиноамериканските общества е социалното неравенство. Голямата външна задължнялост на континента налага изнасянето на национални богатства навън и намалява реалните доходи на населението. Наблюдава се и висока безработица.

„Несправедливото разпределение на дохода – за съжаление характерна черта на латиноамериканските общества се задълбочи още повече, а кризата го доведе до нетърпими крайности. Много програми за преустройство бяха съпътствани от неминуемо увеличение на социалните дисбаланси. Някои правителства реагираха чрез създаването на „предпазни“ мерки за да балансират поне донякъде положението, но на много висока социална цена. Вярно е също, че цената на преустройството е все пак по-ниска от липсата му. Най-сериозно пострадаха селските райони и бедните крайградски квартали. Лишенията, породили се във връзка с огромния външен дълг, са за сметка на бедните и на инвестициите, докато богатите

---

²¹ Пак там, с. 126

²² Розенсен, Н., Шнайдер, Б. Латинска Америка: противоречия и надежди., Доклад на Римския клуб, С., 1995, с. 41

не загубиха нищо и станаха дори още по-богати. Абсолютната бедност се увеличи; огромни социални групи бяха маргинализирани, тъй като жизненият им стандарт претърпя рязък спад.”²³

Всички тези негативни характеристики изискват и решителни социални реформи. Тъй като чилийският пенсионен модел се счита за относително успешен, на континента се опитват да следват този модел при реформирането на своите пенсионни модели. В седемте страни от региона, които въведоха пенсионни системи, основани на частни осигурително-спестовни сметки, структурата е много близка до схемата в Чили. Във всяка една от тези страни частните фондове оцеляха през тежките начални години и сега допринасят за установяването на пазарни икономики. Обаче характеристиките на реформите в различните страни не са еднакви поради различните икономически, социални и политически параметри в началото на този преход.

Мексико, Боливия и Салвадор приемат две ключови черти на чилийската реформа: работниците, които се запишат в новата система, не внасят пари в *pay-as-you-go* системата; и хората, които сега излизат на трудовия пазар, могат да се присъединят само към частната система. Тези две черти заедно гарантират, че след като преходът приключи, публичната пенсионна система престава да съществува, като остава само частната система на мнозинството работници в тази страна – т.е. имаме пълна приватизация. Перу приема първата черта (1, но не и втората. В Колумбия, Аржентина и Уругвай работниците се осигуряват едновременно в държавна и частни пенсионни системи – т.е. имаме частична приватизация.

Мексико – въпреки дългата традиция на държавен патернализъм – предприема през 1997 г. основна промяна, като напълно заменя публичната пенсионна система за работниците в частни фирми със система от частни осигурително-спестовни сметки, управлявани от конкуриращи се компании. Всички работници от частния сектор, които преди това са участвали в *pay-as-you-go* програмата, започват да внасят 11.5% от заплатите си в индивидуални осигурителни сметки, в които правителството също внася пари. За съжаление работниците от публичния сектор, включително учители и здравни работници, са принудени да останат в държавната пенсионна система. Частната система в момента има 16 милиона участника – най-много от всички страни в региона – и управлява около 13 млрд. долара.

Боливия – една от най-бедните страни в това полукълбо – затваря държавната си пенсионна система през 1997 г. и я заменя с частно администрирана система от спестовно-осигурителни сметки. Работниците там внасят 10% от своите заплати в тези сметки, за да осигурят старините си. Пенсионните фондове в момента управляват 575 млн. долара, което е 10 % от БВП на страната, и имат половин милион участника.

Салвадор – доскоро разкъсан от гражданска война – одобрява пенсионна реформа през 1998 г., дори с гласовете на някои бивши партизански командири, които впоследствие стават членове на Конгреса. Новата пенсионната система е много близка до тази в Чили, като работниците внасят 10% от заплатите си в частни осигурителни сметки. Активите, управлявани от пенсионните фондове в тази страна, са 213 млн. долара, а в системата участват почти 1 млн. работника.

Аржентина – с правителство, което подготви частичен пробив в популизма от опустошителната ера на Перон – установява частна пенсионна система през 1994 г. На аржентинските работници е дадено правото да внасят 11% от заплатата си в пенсионни сметки. Обаче *pay-as-you-go* системата е запазена, като тя осигурява на всички работници – и в частната, и в държавната пенсионна система – т. нар. “базова пенсия”. По закон всички работници плащат 16% от заплатите си за публичната пенсионна система. Тези, които решат да не си открият частна сметка, а останат изцяло в *pay-as-you-go* системата, трябва да плащат общо 27% данък за държавната пенсионна система и получават държавна пенсия, която е по-висока от базовата. Като не закрива своята публична пенсионна система, правителството на Аржентина продължава да трупа непокрити пенсионни задължения. Активите в ръцете на частните пенсионни фондове нарастват до 20 млрд. долара, като в тях участват 8 милиона души.

Перу – първата страна, която последва примера на чилийската пенсионна реформа – установява частна пенсионна система още през 1993 г. На работниците е предоставена възможността да се преместят в частен фонд по техен избор, като за това те получават бонусе. Работниците внасят 10% от своите заплати в пенсионни сметки и не плащат нищо на държавата. Но *pay-as-you-go* системата не е закрыта и хората, започващи работа в момента,

---

²³ Пак там, с. 47-48

могат да изберат да влязат в нея. Повече от 2.5 млн. перуанци вече са прехвърлени в новата система, която е акумулирала 2.5 млрд. долара до този момент.

Колумбия – дори под заплахата на марксистки партизани в съюз с наркокартелите – въвежда нова пенсионна система през 1994 г. Това позволява на работниците да напуснат публичната пенсионна система и да започнат да инвестират 10% от заплатите си в осигурителни сметки. Обаче една уникална и проблемна черта на системата позволява на работниците да се връщат обратно в публичната система, което поражда постоянни битки между държавната агенция и частната система и всъщност увековечава pay-as-you-go системата. Но дори при това положение частната система привлича почти 4 млн. участника и акумулира 3 млрд. долара в пенсионни фондове.

Уругвай е латиноамериканската страна с най-голямо влияние на европейския социален модел. Тя предприема плаха реформа през 1996 г., която прилича на аржентинската реформа по това, че запазва pay-as-you-go системата за всички работници, но допуска една част от заплатите да бъдат насочени към пенсионни сметки. Към 2001 г. пенсионните фондове там управляват 651 млн. долара и имат половин милион участника.

Ако разгледаме социалните фондове на латиноамериканските страни (фиг. 1) ще видим, че както в повечето страни по света почти половината от приходите идват от преки данъци (ДОД, данък печалба, данък върху оборота; от косвени данъци (продажби и такси) върху стоки и услуги, от социално осигуряване. Съотношението между тези три източника на приходи обаче е претърпяло значими промени през последните 20 години.

ФИГ. 1 :

Основни източници на приход, в % от общите вноски						
	данък върху дохода		социално осигуряване		потребление	
	1970г.	1990г.	1970г.	1990г.	1970г.	1990г.
Хондурас .	19.2		3.0		33.8	
Боливия		4.9		8.8	31.0	31.0
Доминик. реп.	17.9	20.9	3.9	4.1	19.0	19.8
Гватемала	12.7	18.1	0.0	0.0	36.1	23.2
Еквадор	19.0	5.9	0.0	0.0	19.1	21.5
Салвадор	14.7	18.8	0.0	0.0	24.9	38.4
Парагвай	8.8	9.3	10.4	0.0	26.1	19.5
Перу	16.0	10.0	0.0	0.0	34.0	44.2
Колумбия	37.1	27.8	13.7	12.6	15.2	27.7
Панама	23.3	14.7	22.4	27.3	13.3	17.9
Коста Рика	18.0	9.8	13.9	28.8	37.7	27.4
Чили	14.3	23.3	28.6	6.0	28.6	37.1
Аржентина	4.3		43.4			22.4
Никарагуа	9.5		14.0		37.3	
Мексико	37.3	3.5	18.6	13.6	32.2	56.0
Венецуела	54.2	57.5	6.0	2.7	6.7	3.8
Уругвай	4.7	6.7	30.0	27.0	24.5	35.9
Бразилия	—	—	—	—	—	—

Източник: Розенсен, Н., Шнайдер, Б. Латинска Америка: противоречия и надежди., Доклад на Римския клуб, С., 1995, с. 51

Един от най-отявлените критици на латиноамериканските популисти (особено на Чавес) – Алваро Варгас Льоса пише в своята статия, носеща красноречивото заглавие „Завръщането на идиота“ следното:

„Популистите имат общи основни характеристики: произволът на каудийо като заместител на закона, бичуването на олигархията и нейното заместване с друг вид олигархия, разобличаването на империализма (врагът неизменно са САЩ), проектирането на класовата борба между бедни и богати на сцената на международните отношения, обожествяването на държавата като спасител на бедните, авторитаризъм под маската на държавна сигурност и клиентелизъм – форма на покровителство, при което държавните служби (а не създаването на благосъстояние) са средството за социална мобилност и начин за поддържането на „принудителен електорат“ на изборите. Резултатът от подобна форма на управление е очевиден: почти половината от населението на Латинска Америка е бедно, като над 20 % живеят с до 2 долара на ден. Освен това всяка година между 1 и 2 млн. емигранти потеглят към САЩ или Европа в търсене на по-добър живот.“²⁴

3.3 Анализ на казус 1 от Латинска Америка: „Икономическият популизъм“

Икономическият популизъм е манипулиране със стопанските развития и очаквания на обществото. Като политически дискурс той се свежда до първосигналните искания на масите, а не до възможността те да бъдат реализирани. Масовите чувства и недоволства могат да имат прогресистка ориентация, намек за революционност и желание за промяна, но могат и да стопират стартиралите реформи. Икономическата нестабилност, голямата външна задлъжнялост и ниската производителност на труда в Латинска Америка неизбежно водят до излизането на преден план на популистки лидери, които предлагат лесни и кардинални (друг е въпросът до колко са приложими) реформи за национален просперитет. В такива ситуации са необходими бързи и решителни реформи, които понякога изискват и плащане на голяма социална цена. Емблематичен пример за това е приватизацията. Тя често изисква безмилостни съкращения на работната сила и свобода при повишаване на цените. Но прехвърлянето на работниците от производството на стомана, продадена на загуба, към помощи за безработни, не повишава социалната ефективност, така както не я повишава вдигането на цените, макар и двете да могат да подобрят печалбата на частниците, както и пасивния баланс и номиналната ефективност на отделните предприятия.

Нейната непопулярност на континента се дължи освен на тези социални последици, като увеличаване на безработицата, обезлюдяване и т.н., и на привиждането ѝ от страна на хората като чуждо, враждебно вмешателство в националния суверенитет на държавата. От гледна точка на търсените корени на икономическия популизъм това означава, че, при дадени твърди ядра на политическите възжеления, стопанската реторика се насочва към недоволната периферия от гласоподавателите и необхванатите гласове. Тези адресати не са социално еднородна група - в нея са вместени „богати“ и „бедни“. Самото ѝ присъствие строго изисква, от една страна, завоалиране на разликата между „леви“ и „десни“ ценности, а от друга - създаване и използване на реторика за „ускоряване“ на прехода.

С оглед на стремежа на американското, а и на други западни правителства през миналия век (тук не се отчита и зависимостта от бившия СССР, считана в по-голяма степен като защитна реакция срещу „империализма“, отколкото като елемент на Студената война в борбата за гео-политическо влияние), приватизацията се припознава като проводник на нещастия. Не трябва да се пренебрегва и фактът, че тя помага на местните съюзници на правителствата и на чуждестранните кредитори, търсеци да закупят реални имуществва с ценни книжа които са започнали да губят стойността си на пазара. Тази продажба на държавно имущество намалява бъдещите приходи на правителствата, които продават с цел да посрещнат непосредствени данъчни нужди и да задоволят изискванията и претенциите на местни и чужди привилигирани интереси. Освен това, повечето инвеститори на континента от местен или чуждестранен произход, прехвърлят максимална част от печалбите си, за да избегнат риска да ги загубят при някой от поредицата сринове на цените или периоди на висока инфлация. По този начин съответната страна губи значителен фискален ресурс, а като косвен ефект намаляват и инвестиционните вложения в базови сектори като техническата инфраструктура, образованието, здравеопазването – теми, любими за популистите, стремящи се към политическата власт.

²⁴ Льоса, А., Завръщането на идиота. В сп. Foreign Policy, бр. юни/юли, 2007, с. 71

Механичното налагане на либералните икономически модели от западните общества върху страните от Латинска Америка не носи гарантиран подем на икономиките им, дори напротив:

„Неолиберализмът се налага в Централна и Латинска Америка като обещание за една жизненоважна среда, в която се развива истинската демокрация. Изпълнението на неолибералните програми обаче не стабилизира демокрациите в субрегиона, защото увеличава бедността, безработицата, хаоса, недоволството. Демокрацията предполага стабилна икономическа система за благото на всички поданици или поне на половината. Въпреки че 90-те години минават под знака на масовите приватизации, латиноамериканските икономисти констатирали огромните проблеми, последвали процеса. Първо, защото се увеличава безработицата и остават нерешените социални проблеми. Второ – дефицитът в държавния бюджет не намалява, защото при приватизацията, съгласувана с МВФ, се продават печелившите предприятия, а губещите остават да тежат на държавата.”²⁵

Има и страни, обаче, които успяват да използват приватизацията на губещите сектори за постигане на бърз икономически растеж. Такава страна е Чили. В края на 1973 г. делът на държавата в някои производствени сектори достига до 70%. Започналата трансформация на икономиката води до раздържавяването на редица предприятия. Частните пенсионни фондове стават едни от най-големите институционални инвеститори, създава се реален интерес към приватизирането на компаниите, извършващи битово-комунални дейности. До края на 80-те години в частни ръце са почти всички електроцентрали, електроразпределителни дружества и телекомуникационни компании. През 1998 г. се приватизира и последното останало държавно енергийно дружество. В средата на 90-те години държавата започва усилено да отдава на концесии изграждането на магистрали и транспортни съоръжения, като активни участници в този процес отново са пенсионните фондове, които инвестират в дългосрочни проекти с гарантирана възвръщаемост. За да се активизира пазарът на труда и за да се стимулират инвестициите в икономиката, правителството премахва корпоративния данък върху реинвестираната печалба, т. е. облага само този доход, който реално се разпределя от печалбите на фирмите.

В своето изследване за политическите реформи в Югоизточна Европа и Латинска Америка Адам Пшеворски пише:

„Ако правителството даде заден ход с определен пакет от реформи и след това лансира нови програми, хората, знаейки, че реформите са се провалили в миналото, са по-малко склонни да повярват, че ще успеят сега. В Бразилия, където народът е преживял провала на три по-големи и няколко по-малки програми за реформи, 75 % от анкетираният считат, че инфлацията ще нарастне или ще остане същата, когато е лансиран четвъртият пакет – планът на Колор („Фоля де С. Паулу”, 15 септ. 1990 г.). Този процес на обучение влияе върху поведението на индивидите като икономически субекти и като политически актьори. Фирмите и потребителите свикват да действуват с оглед на вероятността за провал на реформите, а политическите сили се научават да не дават гласност на подкрепата си за тях. Политиците обаче нямат друг избор, освен да се колебаят. Както ще видим, ако те са заинтересовани от развитието на реформите, най-добрият залог е да приемат радикалната стратегия с пълното съзнание, че ще трябва да я направят по-умерена под натиска на народа: оптималната стратегия е неосъществима. Наистина, репресиите по време на генералната стачка в Боливия през 1985 г. убеждават населението, че правителството е решително настроено и партиите, подкрепящи продължението на реформите, спечелват 65,4 % от гласовете при следващите избори през м. май 1989 г. (Криага, 1990). Подобно решение обаче е рисковано не само за политиците, а и за демокрацията. Политиците, заинтересовани да получат народна подкрепа, трябва да изоставят първоначалната си решителност, ако се сблъскат с прекалено силна опозиция.”²⁶

В Латинска Америка много силно влияние има традицията, била тя езическа, ортодоксална, или културна. Тези предпоставки също до голяма степен спомагат за разцвет на популистките политики. За да се приемат безвъпросно призивите за въоръжена борба срещу нашествениците, например, е необходима някаква сила, излизаща извън рамките на патриотизма и национализма, защото заплахата е гео-политическа, а отпорът се корени в традицията.

²⁵ Пенчева, Е. Демокрация и лидери в Латинска Америка, в: Демокрацията през XXI век: от лозунг към революция. С., 2008, с. 32

²⁶ Пшеворски, А. Демокрацията и пазарът. С., 1994, с. 220-221

Интересно, от културна точка, изглежда отношението към смъртта в латиноамериканската литература, което, при едно по-свободно тълкуване, може да се свърже с готовността за саможертва в името на нещо по-високо, каквото е революционната промяна. Това преодоляване на ценността на живота в името на някаква идея е много подходящо за развитието на популистки тип политика:

„Може би именно защото толкова хора минават покрай смъртта и живеят в нейна близост, те я презират и охотно ѝ се подиграват. Това отношение е колкото испанско, толкова и американско, особено в пред- и посткортесово Мексико. Презрението към смъртта понякога води до липса на уважение към живота на ближния, съчетана с удивителни прояви на смелост. Но както всички удари на съдбата, в очите на много хора смъртта е резултат от действието на свръхестествени сили, които човек трябва да спечели на своя страна или да умилостиви чрез даровете на жертвоприношения. И народът прибегва до светци покровители, до един чудотворен Христос и най-вече до Богородица. Тази народна религия, богата на човешки ценности, несъмнено днес е застрашена, тъй като е част от селския, макар и урбанизиран свят – това е съществен показател за тези, които вярват в значимостта на масите за историята.“²⁷

Нека се върнем на президента на Венецуела Уго Чавес. Ако неговите революционни идеи не допаднат на по-умерените латиноамерикански леви лидери, един друг негов план е на път да се осъществи. Мечтата на Чавес, подобно на идола му Симон Боливар, да създаде властови блок в Латинска Америка печели все повече последователи. За разлика от времето на Боливар, обаче, този път външният враг не са испанските колонизатори, а капиталистическият империализъм на американския президент Джордж Буш. Популарният венецуелски президент владее политическото пространство на страната и го използва, за да задейства отново интеграционния процес. Това стана с помощта на механизъм за координация с президентите на Аржентина и Бразилия. Един първи резултат от инициативата бе да се насърчи свикването на срещи по сектори между министрите на енергетиката, на социалната политика и на икономиката, довели до подписването на множество споразумения в областта на търговията и на енергетиката. Пример за тази промяна е заявяването на Чавес през 2004 г., че Венецуела, която за своята петролна индустрия внася стоки и услуги за 5 милиарда долара от САЩ, ще осъществява заанапред 25% от тези покупки от Аржентина и Бразилия. Въпреки че политиките на тези две страни чувствително се различават от радикалния подход на Чавес, по този начин той успя да ги превърне в свои съюзници. А пътят, както го определи венецуелският лидер, е ясен: политическото ще бъде локомотивът, социалното - знамето, икономическото - релсите, а културата - горивото.

По отношение на национализацията на енергийните ресурси Моралес определено излезе крачка пред Чавес. Венецуелският лидер в последните години на няколко пъти повиши данъците на чуждестранните компании, застави ги да подпишат нови, по-неизгодни за тях договори за правото на разработване и собствеността върху находищата и дори завзе две малки нефтени полета, предоставени на френската компания Total и италианската Eni. Въпреки това тактиката на Чавес за повишаване на петролните приходи в бюджета е поразителна от радикалния хазартен ход на Моралес. Ресурсният национализъм се разпростира и сред южноамериканските лидери, които не декларират публична подкрепа за Чавес. Еквадор, например, стана поредната държава в региона, която безцеремонно изгони чуждестранен инвеститор.

Завземането на природните богатства в името на народа може и да носи политически ползи и краткосрочно увеличаване на бюджетните приходи, но в дългосрочен план загубите са значителни. Управляваните от държавата енергийни компании най-често са неефективни и страдат от липса на инвестиции, тъй като правителствата се стремят да получат от тях възможно най-много средства. В резултат на това производството на петрол във Венецуела все още е под нивата от началото на управлението на Чавес. Боливия пък не разполага с технологиите и специалистите за производството на газ и ако западните компании се оттеглят, този ключов за икономиката на страната сектор може сериозно да пострада.

Не всичко обаче в икономиката в Латинска Америка протича по схемата на икономическия популизъм. Вече многократно споменахме изключението Чили, където популистката политика се съчетава с прокарването на множество либерални реформи в икономиката⁴. Краят на 1973 заварва икономиката силно протекционирана от трети страни и практически затворена за внос на много стоки. Номиналната митническа тарифа се движи в

²⁷ Шевалие, Ф. История на Латинска Америка. С., 2002, с. 428

²⁸ <http://www.oshte.info>

границите между 105% и 750%, а различни нетарифни ограничения възпрепятстват вноса на 3000 стоки от общо регистрирани 5125 вида. През 1979 се въвежда единно, плоско мито за всички вносни стоки в размер на 10%, което за времето си е революционно намаление на тарифата.

Отварянето на икономиката води до повече конкуренция на пазара и въпреки наличието на голям търговски дефицит, управляващите не се страхуват да позволят на чилийците да търгуват свободно. Това води до специализация, среднопретеглената митническа тарифа е печалба от сравнителните предимства на страната, насочване на местните ресурси към ефективни пазарни ниши. Основният принос за ефективността на системата е фактът, че митата са плоски, т.е. държавата не се опитва да протекционира едни сектори за сметка на други. През 2004 г. 3.7%. Тогава Чили подписва споразумения за свободна търговия със САЩ и Южна Корея, което е финалната фаза от процеса на търговска интеграция на страната с останалия свят.²⁸

Минният сектор и добивът на мед и други полезни изкопаеми е един от водещите сектори в икономиката на Чили. До началото на 80-те години единствената компания в отрасъла е държавната Codelco. Приетата през 1980 демократична конституция на страната позволява находищата да се отдават на концесии на частни компании, без значение дали са местни или чуждестранни. Към момента по-голямата част от находищата се експлоатират от частни чуждестранни компании, които произвеждат по-ефективно и при по-ниски разходи от държавното предприятие. Чили е една от малкото страни в света, в която минният сектор дълго време не се облага с никакви допълнителни такси и данъци (така наречените роялти) от държавата.

3.4. Анализ на казус 2 от Латинска Америка: „Военните и популизма”

Дори при най-жестоките тоталитарни режими военните на Стария континент не са доминирали националния живот така, както са го правили в своите страни латиноамериканските. В това отношение цифрите изглеждат невероятни¹. Статистиката е зашеметяваща: за миналото столетие в страните от Латинска Америка са извършени 600 военни преврата и други решителни “намеси” в политическия живот. Двеста от тези намеси са завършвали с установяване на военна диктатура. Наложените от армията режими понякога са просъществували десетилетия и нерядко зрелият живот на цели поколения е протичал под портрета на един и същи диктатор - най-често - в генералска униформа. Иначе във военните доктрини и в конституциите на тези страни е записано разбирането за въоръжените сили като аполитична институция. В действителност армиите там нерядко са се проявявали буквално като политически партии. При това “партии” организирани, сплотени, непобедими, когато е трябвало да поставят някого на власт, или най-вече - да свалят.

Две са основните схеми, по-които действат латиноамериканските военни през изминалия век. Първата: натиск върху гражданското общество с конституционни средства в условията на еднопартиен граждански режим за осигуряване на политическа стабилност в развитието на страната. И втората: завземане на властта чрез военен преврат, силово установяване на военnodиктаторски режим. Нерядко диктаторите се самоназначават за президенти и се опират на политическа система, в която реално, (а нерядко и формално) съществува само една партия. А понякога, както вече се каза, тази партия е самата армия.²⁹

Въоръжените сили без съмнение са най-организираната, мощна, подвижна, а нерядко и най-модерната сила, която има най-голям потенциал в политическата система. До неотдавна в това отношение с армията не можеше да се сравнява нито една политическа институция. В Латинска Америка тя без усилие доминира над тези институции и винаги е способна да ги подчини или дори разтури. Десетилетия характерна особеност на южноамериканския политически живот бе съществуването на военни режими от откровено фашистки тип. На власт се намираха карикатурни в очите на света, но зловещи в своята страна диктатори: Сомоса в Никарагуа, Дювалие в Хаити, Стреснер в Парагвай. Реакционни военни хунти и правителства задълго зачеркнаха демокрацията в Аржентина, Бразилия, Гватемала, Уругвай, Чили и пр. Управлението и на едните, и на другите е свързано с неописуеми жестокости, потъпкване на гражданските свободи и ограбване на националните богатства. А установяването на военния режим в Чили още се помни със зловещия стадион в Сантяго, превърнат в концлагер, с езекутираните и изчезнали без следа политици и

²⁹ <http://www.bgsoldier.eamci.bg>

интелектуалци. Всички тези процеси влошават и международния имидж на страните от Латинска Америка.

Намесата на военните в политиката на този континент е донякъде и реакция срещу корумпираността на политическите партии и тяхната неспособност да излъчват ефективни управления. Военните открито подценяват представителната функция на партиите, като изразител на народната воля.

„Военните имат своеобразен подход към политическата система на обществото. Те не искат да използват политическите партии в структурата на тази система. След като военните въвеждат ред междупартийните борби могат да доведат според тях, само до анархия. В Латинска Америка има такъв феномен – при силни личности начело на властта партиите не се вметват в нея.”³⁰

Освен вътрешните фактори, за установяването на военни режими в Латинска Америка важна роля изиграва и международната среда. На първо място може да се постави известната докрина на президентът на САЩ Джеймс Монро, която изключва всяка форма на европейска намеса на американския континент (1823 г.). Проектът за конвенция, която да регулира отношенията между държавите на континента се проваля, а в същото време действията на САЩ вече не се ограничават до дипломатически натиск, а се разгръщат и в окупация на Никарагуа, Хаити, Доминиканската република и Куба, което поставя началото на диктатури.

За да се обясни зараждането на военни диктатури в Латинска Америка, трябва да се спомене и специфичната роля на армията, която не просто се занимава с военни дела, а създава в себе си идеологични центрове и свои управленски програми – процес, започнал през 30-те години на XX в. и достигнал своята кулминация през 70-те години. Стремейки се към национална независимост, военните в страните от латинска Америка се обявяват за ограничаване на частния и чуждия капитал и за национализация на природните богатства. Те се обявяват срещу всяка претенция за демократичност на институциите, като за неутрализирането ѝ не рядко се използва и сила.

ЗАКЛЮЧЕНИЯ

Политическите процеси в Латинска Америка са тясно свързани с колониалното наследство и обремененост на младите държави и породеният от това стремеж да изградят национално самосъзнание и самочувствие. Откъсването на бившите колонии от метрополиите дава възможност за се противопоставят на съществуващата политическа система. В такива ситуации народите са в по-голяма степен готови да делегират своите права на изявени лидери, които олицетворяват техните идеи за едно по-добро бъдеще. Политическата логика, проследена в настоящата работа води до извода, че това най-често са лидери, чиято политика и поведение могат да бъдат характеризирани като популистки.

В много случаи водената от тях политика се характеризира с афиширана защита на националните богатства на съответната страна, водеща до национализация и неефективно съсредоточаване на тези богатства в местни, олигархически структури или предоставянето им за експлоатиране на чужди инвеститори, непочиващо на принципите на свободната конкуренция. (Има и изключения обаче, като провежданата от Чили дългогодишна политика на либерализация на икономиката и радикални социални реформи, дори и по време на дикатура, каквото е управлението на Аугусто Пиночет).

Това са част от факторите, които правят възможно възникването и възпроизвеждането на популизма в Латинска Америка. Поради различното историко-политическо развитие на страните и различните управленски подходи на техните лидери е по-коректно да се говори по-скоро за популизми, отколкото за популизъм. Например, макар и

---

³⁰ Пенчева, Е. Шансовете на демокрацията в Латинска Америка. С., 1998, с.183

подчертано популистки и , политиките, водени от лидери като Хуан Перон в Аржентина и Аугусто Пиночет в Чили съществено се различават, особено по отношение на резултатите, които постигат – икономическа криза в първата страна и ускорено развитие във втората.

Предпоставките за възникване на популизма в някои страни са от стопански характер (икономически кризи, инфлация и т.н.) и тогава говорим за икономически популизъм; в други са от политическо естество (криза в партийната система, криза на представителността на управлението и т.н.) и тогава говорим за политически популизъм. Някои теории за популизма, като тази на Кас Муде, акцентират върху противопоставянето между народ и елити, други говорят за него като инструмент за печелене на аудитория, за трети в основата му стои харизматичното излъчване на лидерите. За Джон Лукач популизмът е в тясна връзка с национализма и патриотизма. Подобни тези застъпват и Ернесто Лаклау и Шантал Муф, според които популизмът много често се съчетава с други политически движения, някои от които взаимно противоречащи си.

Нестабилността на политическите системи в страните от Латинска Америка е предизвикана и от честата намеса на военните в политическия живот (в случая е трудно да се определи кой от двата фактора е причината и кой – следствието). Основните схеми, по които действат военните в Латинска Америка през изминалият век са: натиск върху гражданското общество с конституционни средства в условията на едностранен граждански режим за осигуряване на политическа стабилност в развитието на страната; или завземане на властта чрез военен преврат и силово установяване на военnodиктаторски режим.

Ключов проблем за развитието на политическите и икономическите системи в Латинска Америка е перманентната зависимост от външни влияния. Този процес започва още с испанското нашествие на континента, което внася един външен модел на социално поведение и стига до силната обвързаност на политическите управления през миналия век с някои от непримиримите противници – САЩ и СССР. Това неминуемо подхранва почвата за възникването и утвърждаването на популистки правителства, издигащи тези за независима политика и анатемосване на външно-политическия враг.

Страните от латиноамериканския континент имат своя вътрешна логика на развитие. Разцветът на популисткия тип правене на политика на континента е следствие както от външните предпоставки – колониалното минало и вмешателството на големите сили във вътрешно-политическия живот на държавите, така и вътрешни – слабо-развитата в почетево райони, образователна система, колективистичните нагласи на хората, стремежът за извоюване на национална идентичност, силна роля на военните в политическия живот и др.. Въпреки това, континентът има потенциал за развитие, който трябва да се използва.

Това може да стане като се надгражда това, което вече съществува и очевидно работи, вместо да го отрича просто защото негови носители са политическите конкуренти. Само онези личности и организации, които могат да хвърлят мостове над идеологическите пропасти и да обединяват различни подходи, биха могли да решат отдавнашните проблеми на Латинска Америка. -

Литература на български:

1. Вебер, М. *Социология на господството. Социология на религията.* С., 1992
2. Гуно, Ж.М., *Краят на демокрацията.* С.1997
3. Гетова, М., Стоичков, Й., *Демокрацията през ХХ I век От Лозунг към Революция.* С.2008
4. Джеймс, Д., Робърт, Л., *Теории за международните отношения.* Ч. 2., С., 2004
5. Иванова Е. *Популизъм и легитимност.* в: сп. Политически изследвания, кн. 2, 1994
6. Илиев, В. *Аржентина вчера.* С., 1990
7. Калдера, Р., *Християн-демокрацията. Позиция и дееспособност,* С., 1993
8. Касен, Б., *“Една нова Латинска Америка във Виена”,* “Monde Diplomatique”, София, 8-ми юни 2006
9. Къдринова, К. *Латиноамериканската алтернатива,* в: Демокрацията през ХХI век: от лозунг към революция. С., 2008
10. Лукач, Д., *Демокрация и популизъм.* С., 2005
11. Лукач, Д., *Краят на ХХ век и краят на модерната епоха.* С., 1994
12. Лъмоан, М., *“А утре Куба”,* “Monde Diplomatique”, София, септември 2006.
13. Матлина, А. *Латинска Америка вменяющемся мире.* Москва, 1992
14. Мирчева, Хр., *Съвременна история. Светът в историята на ХХ век,* Софи-Р, София, 1999
15. Николов, А. *“Само негативи ли носи национализмът”.* В: сп. Foreign policy. април/май, 2008
16. Николов, С. *Латинска Америка между щика и урната.* С., 1985
17. Пеева, Р. *Съвременният популизъм: бунтът на мълчаливото мнозинство.* В: сп. Foreign policy. август / септември, 2005
18. Пенчева, Е. *Демокрация и лидери в Латинска Америка,* в: Демокрацията през ХХI век: от лозунг към революция. С., 2008
19. Пенчева, Е. *Шансовете на демокрацията в Латинска Америка.* С., 1998
20. Пшеворски, А. *Демокрацията и пазарът.* С., 1994
21. Розенсон, Н., Шнайдер, Б. *Латинска Америка: противоречия и надежди.* Доклад на Римският клуб, Ц., 1995
22. Стефанов, Г. *Теория на международните отношения.* С., 1995
23. Хънтингтън, С., *“Сблъсъкът на цивилизацияте и преобразуването на световния ред”,* С., 1999
24. Шевалие, Ф. *История на Латинска Америка.* С., 2002

Чуждестранна литература:

25. Castro, Fidel, *“La historia me absolvera, La Habana”:* Comision de Orientacion Revolucionaria del Comite Central del Partido Comunista, 1973
26. Devlin, Robert and Antoni Esteveordal, *“What’s new in the new regionalism in the Americas”,* Inter-American Development Bank – INITIAL-ITD
27. Dix, Robert. *“ Populism: Authoritarian and Democratic”* in Research Review 20, Vol.20, No.2, 1985
28. Documents of American Foreign Relations, 1962
29. Dominguez, Jorge, *“The Americas: Found, and Then Lost Again”* in Foreign Policy, No. 112, Autumn 1998
30. Kingstone, Peter, *“ The limits of democratization and develop in Latin America”* in Latin American research review, Vol.41, No.1, New York 2006
31. Levene, Ricardo, dir., *Historia de America:* t.11, America Contemporanea, Bs. As.: W. M. Jackson, 1941
32. Lowenthal, Abraham, F., *“Rediscovery Latin America”* in Foreign relations Inc., Washington, 2004
33. Michael, L., Conniff, *“Populism in Latin America”,* Tuscaloosa, A.L., 1999
34. Needler, Michael, *“Political systems of Latin America”,* New York, 1970
35. Niekerc, A. E. van. *“Populism and political development in Latin America”,* Rotterdam, 1974
36. Sesler, Gregorio, *“Diplomacia, garrote y dolares en America Latina”,* Bs.As.: Palestra, 1962
37. The Department of State, Report to the President, United States – *Latin American Relations,* Department of State Publication 5290. Washington, 1995

Интернет страници:

38. Analysis on Latin America - <http://www.venezuelanalysis.com>
39. Capital - <http://www.capital.bg>
40. Focus on the Global South - <http://www.focusweb.org/index.php>
41. Inter Press Service News Agency - <http://www.ipsnews.net/>
42. Kellogg instituted for international studies - <http://www.nd.edu/~kellogg/>
43. Latin American Network Information Center - <http://lanic.utexas.edu/>
44. Louis Project - <http://louisproyect.wordpress.com/>
45. Oshte - <http://www.oshte.info>
46. South America Daily - <http://www.southamericadaily.com/>
47. Proveo Venezuela Organization - <http://www.proveo.org>
48. The independent institute - <http://independent.org/>
49. South America Daily - <http://www.southamericadaily.com/>
50. The Populist Party - <http://www.populistamerica.com>
51. The Observer - <http://observer.guardian.co.uk/>
52. Time - <http://www.time.com>

ПРИЛОЖЕНИЯ

Хуан Доминго Перон (Juan Domingo Perón) – 1895-1974

Роден през 1895 г. в град Лобоса – Аржентина. Завършва националната военна академия. Работи, като военно аташе на Аржентина в Чили и Италия. През юни 1943 г. под водачеството на Перон офицери извършват военен преврат. Перон заема последователно постове на министър на труда (1943-1944), на военен министър и на вицепрезидент (1944-1946). Той бързо проумява, че режимът се нуждае от социална база. Провежда консултации с лидерите на профсъюзите и изработва програма за социални реформи. Перон поощрява създаването на нови профсъюзи. Реформира законите за труда и социалното осигуряване. Тази негова дейност му помага да излезе победител от няколко последвали неблагоприятни политически преめждия. На 1 юли 1974 г. Перон умира в Буенос Айрес след тежка простуда, хваната по време на негова реч от балкона на президентския дворец Каса Росада.

Аугусто Хосе Рамон Пиночет Угарте (Augusto José Ramón Pinochet Ugarte) – 1915-2006

Роден на 25 ноември 1915 г. във Валпараисо, Чили. Идва на власт през 1973 г. след държавен преврат. Той е пръвният военен избран за президент на Чили. Управлява страната като диктатор до 1990 г. Напуска президентския пост, но запазва длъжността главнокомандващ. Предявени са над 200 иска за масови убийства и отвлечения. През последните години бяха направени редица опити той да бъде подведен под отговорност за нарушение на човешките права и финансови машинации. Заради старческо слабоумие всички обвинения биват свалени. Умира през 2006 г. оставяйки послание в което поема отговорността за всички престъпления извършени от него.

**Фидел Алехандро Кастро Рус (Fidel Alejandro Castro Ruz)
– р. 1926**

Фидел Кастро е роден през 1926 г. в Биран, Източна Куба. Министър председател от януари 1959 г., първи секретар на Кубинската комунистическа партия от 1965 г. и председател на Държавният Съвет от 1976 г. Кастро извършва големи промени в държавата от социално и икономическо естество. Превръща Куба в социалистическа държава. Създава програми, които повишават грамотността на населението, както и програми за повишаване на здравето на кубинското население. Зад маската на революционно-комунистическата идеология Кастро превръща Куба в социалистическа диктатура, провеждайки своя политика за равенство между класите. Поради заболяване през 2006 г. прехвърля правомощията си на своя по-малък брат Раул Кастро, а на 19 февруари 2008 окончателно подава оставка като президент и армейски главнокомандуващ.

**Уго Рафаел Чавес Фриас (Hugo Rafael Chávez Frías) –
р.1954**

Роден на 28 юли 1954 г. в град Сабанета, Венецуела. Уго Чавес е венецуелски политик и президент на страната от 1999 г. С неговото избиране, започват стремителни социални, икономически и законови поправки във Венецуела. Организира серия от референдуми, като първият е за пренаписване на венецуелската конституция. Вторият избира делегати за ново Конституционно Събрание, различно от законодателното, за да извърши пренаписването. Широката популярност на Чавес позволява на поддръжниците му да спечелят 120 от 131 парламентарни места. Уго Чавес виртуозно се възползва от всяко различие в рамките на венецуелския народ и изкусно материализира недоволството на болшинството, превръщайки го във власт.

